

Moderne importord i språka i Norden

Titel: Dansk fra skandinavismen til i dag

Forfatter: Margrethe Heidemann Andersen, Erik Hansen, Pia Jarvad & Jørgen Schack

Kilde: Moderne importord i språka i Norden II.
”Det främmande” i nordisk språkpolitik. Om normering av utländska ord, 2004, s. 142-174

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/min/issue/archive>

© Novus forlag 2004

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Dansk fra skandinavismen til i dag

Margrethe Heidemann Andersen & Erik Hansen
& Pia Jarvad & Jørgen Schack¹
København

1. Indledning

Påvirkningen fra andre sprog har været genstand for diskussion tidligt. Debatten har været præget af purisme i større eller mindre grad, de fremmede ord har været budt velkommen eller er blevet lagt for had, og i tilpasningen af fremmede bogstaver og fremmede bogstavkombinationer til dansk ortografi har man vekslet mellem det udtalenære (ortofone) princip og det etymologiske princip. Også genstanden for puristiske tiltag har vekslet. Først har purismen vendt sig mod latin i 1600-tallet med målet at skabe et dansk sprog som var anvendeligt i skole og videnskab, i 1700-tallet begynder den første egentlige sprogrensningsbevægelse vendt mod fremmedord af latinsk og især fransk oprindelse. I 1800-tallet vendes bevægelsen mod tyske fremmedord, og den styrkes ved nederlaget i 1864. Også 2. verdenskrig skaber grobund for purisme vendt mod tysk indflydelse, mens det i nyeste tid er angloamerikanismerne som er i fokus.

I det følgende beskrives den officielle holdning til ord fra andre sprog, og dermed den normering som fremmede ord udsættes for i forbindelse med optaget og tilpasningen af dem. I redegørelsen fokuseres der på det der traditionelt kaldes fremmedord, dvs. ord fra andre sprog som ikke er fuldstændigt tilpasset den hjemlige struktur, mens låneord ikke er i centrum her fordi de er ord fra andre sprog som ikke afviger fra hjemlige ord med hensyn til lydlig og ortografisk form. En udførlig diskussion af disse termer kan læses hos Hansen og Lund 1994 og Sandøy 2000. I overensstemmelse med det overordnede projekt benyttes ordet importord som en fællesbetegnelse for ord som kommer udefra, uanset deres grad af tilpasning til det hjemlige sprog.

Den officielle normering udgår fra sprogligt autoritative organer, den kan være initieret af enkeltpersoner, være i universitetsmiljøer, i sproginstitutioner som Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, Dansk Sprognævn, og den kan være en normering som udtrykkes gennem almene grammatikker, sprog håndbøger og ordbøger. I fremstillingen er der lagt særlig vægt på almensproget og på de problemer som importord frembyder i kraft af deres antal, og på de ortografiske og morfologiske problemer som de skaber i kraft af deres brud med den hjemlige struktur.

Den danske normerings historie er behandlet grundigt mange steder, med forskellige synsvinkler på emnet og både oversigtsmæssigt og med fordybelse i enkeltemner. Der er således benyttet meget litteratur som baggrund for fremstillingen her, og som vi kan henvise til. Det gælder først og fremmest Peter Skautrup: *Det danske*

sprogs historie, bd. 1–4, 1944–68, især bind 3 og 4. Mange artikler i tidsskriftet *Sprog i Norden* har givet nyttige oplysninger, og også Dansk Sprognævns skrifter og tidsskriftet *Nyt fra Sprognævnet* har været flittigt brugt. Desuden er Erik Hansen og Jørn Lund: *Kulturens Gesandter. Fremmedordene i dansk*, 1994 benyttet, og ellers henviser vi til litteraturlisten.

2. Optakt til skandinavismen

2.1. H.C. Ørsted

Fysikeren og kemikeren H.C. Ørsted er verdensberømt for opdagelsen af elektromagnetismen, men er derudover også kendt for sin store betydning for det danske sprog. Han skabte omkring 2000 ord til afløsning for især græske og latinske fremmedord og betragtes i dag som en af de centrale skikkelser i 1800-tallets sprogrøgt. Ørsted mente at man som videnskabsmand var forpligtet til at gøre sine resultater til en del af den folkelige dannelse. Da den eksisterende danske terminologi inden for fysik og kemi efter hans mening var mangelfuld eller ligefrem misvisende, udviklede han en national terminologi for internationale kemiske betegnelser således at han kunne formidle sine resultater i et letforståeligt og klart dansk sprog.

2.2. Tentamen 1814

I begyndelsen af 1800-tallet begyndte H.C. Ørsted sit arbejde med at fordanske og nydanne det videnskabelige ordforråd. Principperne for hans orddannelsesarbejde kom til udtryk i en større afhandling der indholder adskillige forslag til nye kemiske betegnelser. Afhandlingen bærer titlen “Tentamen nomenclaturæ chemicæ omnibus linguis Scandinavico-Germanicis communis” og er fra 1814. Ørsted mente at orddannelsesarbejde handlede om at gengive selve tanken bag internationale termer, ikke ordene som sådan, og det var nyt. Danske, tyske, hollandske og til dels svenske betegnelser inden for kemien var blot oversættelser af franske gloser. Mens fx de franske gloser *oxigène*, *hydrogène* og *oxide* var udmærkede fordi deres betydning var så afsvækket at den ikke var “påtrængende”, måtte de tyske betegnelser *Sauerstoff*, *Wasserstoff* og *Halbsäure* og de tilsvarende danske betegnelser *Suurstof*, *Vandstof* og *Halvsyre* kasseres fordi grundbetydningen af dem var så klar at man ikke kunne frigøre sig fra den (Kristensen 1904: 56).

De principper som Ørsted fulgte i sit orddannelsesarbejde, er følgende (Kristensen *ibid.*):

- 1) Ordene skal være sande, dvs. de må ikke indgive falske forestillinger. Et ord som *halvsyre* er en dårlig erstatning for *ilte* (oxide) fordi det vækker forestilling om surhed i egentlig eller kemisk forstand.

- 2) Ordene skal betegne, ikke beskrive, hvis ikke beskrivelsen kan gøres ved at angive de enkelte dele som et sammensat ord består af. Derfor foretrækker Ørsted *ilt* og *brint* i stedet for *surstof* og *vandstof*.
- 3) Man må så vidt muligt undgå at danne sammensætninger til at betegne usammensatte stoffer med, i særdeleshed stoffer som indgår i forbindelser med andre. Det er endnu et argument for at forkaste *surstof* og *vandstof*.
- 4) Grundordene skal være frugtbare så at man ud fra dem kan danne sammensætninger og afledninger til at betegne de stoffer med som dannes af grundstoffet. Det gælder fx *ilte* til verbet *ilt*.
- 5) Ordene må ikke være for lange eller for vanskelige at udtale.
- 6) Ordene må kunne føje sig efter sprogets natur og ikke stride mod dansk ordstruktur, fx ved ikke at kunne bøjes efter dansk mønster.

2.3. Den sproglige skandinavisme 1840 og fremefter

Ørsted nærmer sig den sproglige skandinavisme, men han er ikke nogen "renlivet sprogskandinavist" (Jacobsen 1973: 29). Skal han vælge mellem det interskandinaviske princip på den ene side og sine egne rationelle eller sprogæstetiske principper på den anden side, vælger han sidstnævnte (Jacobsen *ibid*). Ifølge Kristensen (1904: 64) er der da også i højere grad tale om at Ørsted er blevet inspireret af de nordiske sprog end at han har overtaget ord direkte fra nabosprogene. Antallet af ord som han har bragt ind i dansk fra de nordiske sprog, er da også relativt lille, men til gengæld har han skabt ord som har vist sig livskraftige, fx *ilt* og *brint* som stadig benyttes.

Skandinavismen med ønsket om et fælles sprog for de nordiske lande dukker op hos den danske filolog og historiker N.M. Petersen. N.M. Petersen var foruroeligt over det danske sprogs tilstand. Efter hans mening var det gået tilbage for det danske sprog siden oldtiden, og nu (altså omkring 1840) hvor det danske sprog blev truet af tysk, var grænsen nået (Jacobsen 1973: 31). N.M. Petersens hovedværk er afhandlingen "Den nordiske oldtids betydning for nutiden". I afhandlingen skriver han at på samme måde som jysk, sjællandsk og skånsk tidligere var blevet samlet til ét fælles skriftsprog, således må det også være muligt at samle dansk, norsk og svensk til ét fællesnordisk skriftsprog der kan danne bolværk mod den tyske indflydelse. Han skriver bl.a.:

"En for hele norden almindelig skrift, ved hvilken sprogene efter deres ydre udseende kom til at nærme sig hinanden så meget, at bøger i alle tre sprog næsten uden anstød kunne læses i alle tre riger, må anses for det første fornødne fremskridt. Allerede derved vil sprogenes og litteraturenes nøjere forening betydelig forbedres" (s. 131 f.).

Petersen giver ikke nogen direkte anvisninger på hvordan en tilnærmelse mellem de nordiske sprog kan finde sted, men fremsætter dog nogle bemærkninger der kan

bidrage til opgavens løsning. Han foreslår at sprogene kan forenes, enten således at elementer fra de nordiske sprog bliver nogenlunde ligeligt anvendt i de forskellige sprog, eller således at et af sprogene trænger mest igennem og derved tilbagetrykker og overvinder de andre. Det kunne i givet fald ske gradvist ved at det sprog, hvis litteratur er den bedste, også sprogligt kommer til at dominere over de andre. Hvornår, hvor og under hvilke omstændigheder det vil ske, kan man ikke forudse, skriver Petersen. Det må overlades til forsynets styrelse.

En anden dansk sprogsandinavist, bornholmeren og politikeren Lucianus Kofod, forsøgte som den eneste af sprogskandinavisterne at konkretisere de fælles-skandinaviske sprogbestræbelser og give retningslinjer for et sprogligt samvirke (Skautrup 1953: 160). Det skete i skriftet "Om Nordens sproglige enhed". I skriftet skriver Lucianus Kofod at en genforening af de nordiske sprog i ét fælles skriftsprog vil "blive en mægtig, om ikke den mægtigste, løftestang til Nordens genforening og genfødelse såvel i indre kraft som i ydre anseelse og betydning" (1866: 5). Genforeningen af svensk skriftsprog på den ene side og dansk-norsk skriftsprog på den anden side skal bl.a. ske ved at begge skriftsprogs ordforråd samtidig indbyrdes ligeliggøres og nordiskgøres. Til det kræves der frem for alt "at man af skriftsprogene *uddriver alle unødvendige fremmedord* og udfylder deres plads med *nordiske ord*" (s. 28).

Lucianus Kofods skrift fik ikke nogen stor betydning for den sprogskandinaviske bevægelse, der ifølge Jacobsen (1973: 2) i øvrigt også interesserede sig mindre for ordforrådsspørgsmål end for retskrivningen. Den fortsatte kamp mod fremmedordene blev siden ført af purister med ingen eller kun ringe tilknytning til sprogskandinavismen.

3. Dansk purisme

3.1. Purismens funktioner

Purisme er betegnelsen for den idé eller holdning at sproget bør holdes rent for fremmede elementer og endvidere for bestræbelsen på at føre ideen ud i livet. Ordet er dannet af det latinske *purus*, som betyder 'ren'. Med et dansk ord hedder det *sprogrensning* og dens udøvere og tilhængere *sprogrensere*.

Allerede fra midten af 1600-tallet har puristiske ideer gjort sig gældende i Danmark. Baggrunden var renæssancens sproglige selvbevidsthed. Man ville gøre dansk til et gyldigt litteratur- og videnskabssprog og frigøre det fra afhængigheden af de omgivende kultursprog, især fransk og latin. Og man var begyndt at interessere sig for den ældste danske og nordiske litteratur og kom på den måde så at sige bag om den fremmede påvirkning og så mulighederne i et mere rent dansk sprog.

I næste århundrede fortsætter den puristiske aktivitet, nu i høj grad båret af oplysningstidens ideer. Viden og fornuft skal ikke være forbeholdt de lærde latinere, derfor skal lærdommen formuleres i et sprog som den oplyste borger kan forstå. Midlet er forenkling og fordanskning.

Fra første del af 1800-tallet får purismen en ny motivering, nemlig skandinavismen, ideen om Nordens åndelige enhed og sproglige fællesskab: Jo renere dansk, des tættere på oldsproget og dermed tættere på det sproglige fællesskab med de andre nordiske folk. Den politiske udvikling fra 1864 betyder at purismen langt op i dette århundrede får en tydelig antitysk markering som supplement til den pronordiske holdning.

3.2. H.P. Selmer

Hans Peter Selmer (1802–77) var jurist og havde en lidt mislykket karriere i den offentlige administration. Hans puristiske hovedværk har en titel som tydeligt forkynder hans holdning: “Om de i det danske sprog forekommende fremmede ord, samt tyskagtigheder, andre ufuldkommenheder og sprog- og retskrivningsfejl” I–II (1860–61).

Hans idé er at danske ord skal *afløse* fremmede, ikke egentlig oversætte dem. Vi finder dog regulære oversættelser blandt hans forslag: *seksmåler* < *heksameter*, *ikødet* < *inkarneret*, *skarpsyg* < *akut* (syg), *enkeltgalskab* < *monomani*. Men ellers er hans metode først og fremmest lange, definerende dannelser af den art som Ørsted advarede imod. Der er dels ord, som Selmer selv har konstrueret, fx *værkbygger* < *ingeniør*, *eftergodt* < *dessert*, *krumlinie* < *kurve*, *gudsvidenskab* < *teologi*; dels gamle dannelser som ikke havde været brugt i en periode, fx *dagpenge* < *diater*, *retskreds* < *jurisdiktion*, *gedebled* < *kaprifolium*, *enstonig* < *monoton*. Selmer accepterer dog fremmed ordmateriale når det er indarbejdet i sproget som låneord, fx *retskreds*, *mørkekammer*, *krumlinie*, *køkkenlig*.

3.3. Hans Dahl

Teologen Hans Dahl (1830–1921) giver sin *Dansk hjælpeordbog* (1875) undertitlen *til fredning af det hjemlige og uddrivelse af det unyttige fremmede i vort modersmål*. Hans metode er først og fremmest at foreslå gamle, ofte glemte, danske ord som afløsning for de fremmede, fx *spydighed* < *sarkasme*, *hundredår* < *sekel*, *særskilt* < *separat*, *halvår* < *semester*, *benrad* < *skelet*. I nogle tilfælde vælger han gamle nordiske ord, som han ikke har fundet i ældre dansk, fx *hjal* < *tribune*, *helse* < *sundhed*, *buskud* < *indfald*, men han præsterer også egne nykonstruktioner, fx *gangsål* < *sandal*, *brøndgang* < *skakt*, *glippeværk* < *sisyfosarbejde*.

Det er karakteristisk for Hans Dahls radikale holdning at han også søger at bekæmpe almindelige og veletablerede gloser som stammer fra tysk – også selvom danskere ikke føler dem som fremmede, fx *vis* < *sikker*, *skjoldpadde* < *skildpadde*, *røgpibe* < *skorsten*, *rædsel* < *skræk*. Specielt bekæmper han ganske almindelige afledninger med de oprindelig tyske forstavelser *an-*, *be-*, *er-* og *ge-*, fx *fororde* < *anbefale*, *navnkundig* < *berømt*, *ihukomme*, *huske* o.a. < *erindre*, *murbryn* < *gesims*.

3.4. Dansk Ordbog for Folket

Dansk Ordbog for Folket er titlen på den ordbog af B.T. Dahl og H. Hammer som i to bind udkom 1907–14. Ordbogen har været den tids *Nudansk Ordbog*, et økonomisk og praktisk brugbart hjælpemiddel i det daglige. Skautrup karakteriserer værket for dets “stærkt puristiske tendens” (IV,16). Dette er dog næppe retfærdigt. Ordbogen indeholder bevisligt “de almindeligste, Mand og Mand imellem brugte Fremmedord”, men herudover henvises der til “Realordbøger og Konversationsleksika” (efterord II,639 ff.)

Når ordbogen kan have interesse i sammenhængen purisme, er det fordi den diskret anbefaler nordiske ord, ikke ved at advare mod fremmede, men ved at nævne alternativer. Nogle synes at være nykonstruerede, af forfatterne eller andre: *Akseltegn* (epaulet), *Dødsrune* (nekrolog), *Staalstævne* (voldsom kamp). De fleste er dog gamle eller dialektale danske ord som med ordbogen anbefales til genoptagelse: *børje* < *begynde*, *drunte* < *sjokke*, *Fikke* < *lomme*, *Gudsvidenskab* < *teologi*, *kejse* < *kåre*, *vælg*, *Medkæmper* < *kombattant*, *medløs* < *formålsløs*, *mige* < *lade vandet*, *Sagnalder* < *forhistorisk tid*, *tavne* < *blive tavs*, *Tilhjælp* < *assistance*, *traa* < *ihærdig*.

Hertil kommer et lille antal opslagsord forsynet med *. Dette tegn viser at ordene er norske, hvad der er det eneste der meddeles om dem i efterordet. Hermed kan forfatterne ikke have ment at yde en service over for norske brugere af ordbogen – så skulle der være langt flere norvagismer. Optagelsen af ordene må være ment som forslag til overvejelse: *Evje** (ebbe), *Knaus** (bjergknold), *kræmte** (harke, rømme sig), *Lug** (hårlok), *Skvæt** (sprøjt), *terge** (tirre), *Varamand** (suppleant).

3.5. Knud Hjortø

Knud Hjortø (1869–1931) var seminarielærer og forfatter til flere romaner og til fire bøger med populære iagttagelser over sproget. Hjortøs *Afløsningsordbog* udgives posthumt i 1933 af Hans Kyrre. Som titlen antyder, lægger han vægt på at hans ordfor-slag er afløsninger, ikke oversættelser. Heri ligger at de foreslåede nyord ikke foregiver at gengive det fremmede ord dækkende. *Sensation* kan afløses af *opsigt* (i øvrigt et tysk ord!), men kun i en af ordet *sensation*'s betydninger, nemlig ‘stor opmærksomhed’: *hendes påklædning vakte stor opsigt*; i betydningerne ‘opsigtvækkende begivenhed’ eller ‘opsigtvækkende avisartikel’ må man udtrykke sig anderledes. Et fremmedord kan også være snævrere i betydning end det hjemlige. Hvis fx *signal* skal afløses af *tegn*, bliver det i en del tilfælde nødvendigt med præciseringer: *ferdselstegn*.

Knud Hjortø er klar over at det ikke kan lade sig gøre at udrydde alle fremmedord i dansk, og i bogens programmerklæring står der udtrykkeligt at den er “et Forsøg paa at komme de overflødige Fremmedord til Livs”. Hjortø mener sikkert at de fleste fremmedord er overflødige, men fanatiker er han altså ikke.

De ord han foreslår afløsning for, er næsten udelukkende importord, kun sjældent tilpassede låneord. Eksempler på Hjortøske afløsningsord er *sygdomsskøn* < *dia-*

gnose, jægdyrker < *egoist, bilport* < *garage, sovepost* < *sinecure*. I de fleste tilfælde foreslår Hjortø dog kun almindelige hjemlige synonymer til fremmedordene, fx *solsejl* < *markise, skodesløshed* < *nonchalance, stille over for* < *konfrontere*. Skønt Hjortø i almindelighed ikke foreslår afløsning for tyske låneord og også selv bruger dem som afløsningsforslag (fx *impulsiv* > *hastig*), gør han meget ud af afløsninger til de tyske forstavelser *an-*, *be-*, *er-*, *før-* og *ge-*.

3.6. Sprogrogterne

Hvis man med sine puristiske bestræbelser mener det alvorligt med det nordiske sprogfællesskab, kan man ikke betragte det enkelte sprog isoleret. Man må søge at gennemføre en samlet nordisk sprogplanlægning. Det var netop programmet for "Dansk Forening til Nordisk Sprogrøgt", stiftet i 1941.

Foreningen skulle arbejde for at bevare og styrke det danske sprogs nordiske karakter. Fx var det vigtigt at undgå retskrivningsændringer som fører til større forskelle mellem de nordiske sprog, og man skulle målbevidst og efter en fast plan arbejde på at udvide det fælles nordiske ordforråd.

Foreningen udgav tidsskriftet "Vort nordiske modersmål" (1942–51) med artikler om sprogproblemer og sprogpolitik og med ordlister, der indeholdt velargumenterede forslag til nordiske afløsningsord.

Noget som adskiller sprogrøgterne fra andre danske purister, er at de aldrig foreslår nykonstruerede ord, men udelukkende ord af nordisk karakter som tidligere har eksisteret i dansk, og som stadig findes i svensk og norsk; kun i enkelte tilfælde foreslås norske eller svenske ord som ikke kan påvises i dansk. I øvrigt vil man ikke for enhver pris udrydde ægte fremmedord hvis de er fællesnordiske, men nok reducere deres antal.

En af bevægelsens hovedmænd, Mogens Nissen, skriver: "Vi ønsker ikke at skabe noget nyt sprog, en slags "samnordisk" eller "nynordisk". Det, vi arbejder for, er, at *alle det danske sprogs nordiske muligheder sættes i spil og udnyttes.*" Sprogrøgterne er så realistiske at de er klar over at det kan være svært at vænne sig til nye ord, og at de nordiske ord til at begynde med kan virke komiske, men de opfordrer danskerne til at begynde at bruge dem overalt hvor det lader sig gøre.

Sprogrøgterne foreslår på traditionel maner at afløse låne- og fremmedord, fx *ildhu* < *begejstring, skelned* < *forskel, rusdrik* < *alkohol, rødhare* < *kujon*. Men de går så vidt også at foreslå afløsning af ægte danske arveord, når de ikke stemmer overens med norsk og svensk, fx *sagesmand* < *hjemmelsmand, sanding* < *sandhed, fikke* < *lomme*.

"Dansk Forening til Nordisk Sprogrøgt" er det eneste eksempel på en egentlig puristisk bevægelse: En kreds af interesserede, heriblandt adskillige sprogforskere, et udførligt formuleret idégrundlag, sprogpolitiske planer, et tidsskrift og kontakter til de andre nordiske lande.

3.7. *Sven Clausen*

En af foreningens stiftere og mest markante medlemmer var juristen og skuespilforfatteren Sven Clausen (1893–1961). Han ville bremse den centrifugale udvikling som i århundredernes løb havde gjort afstanden mellem de nordiske sprog større, den udvikling han kaldte *sprogforbistringen*. Han er tilhænger af et nordisk-funktionalistisk princip og derfor ikke egentlig purist: Fællesnordiske fremmedord er bedre end “separatismer”.

I årene 1939–47 udgav han årbogen “Nordisk målstræv” med afhandlinger, ordlister og sprogpolemisk polemik. Yderligere udgav han 1944–48 “Språgsfronten”, et humoristisk og vittigt blad som viser Sven Clausens pædagogiske evner og journalistiske talent.

3.8. *Purismens resultater*

Sven Clausen er naturligvis opmærksom på at purismen og arbejdet for det nordiske sprogfællesskab havde ringe succes: Der var ingen folkelig opbakning, men en del grineri ad sprogidealisterne. Han udtrykker det sådan at danskernes *sprogøre* ikke er nordisk, men tysk. Hermed mener han at danskerne intuitivt finder tyske ord naturlige, mens nordiske virker fremmede og endog komiske. Og at bruge dem fremkalder tit en *fløvhedskjendelse*.

Der er næppe tvivl om at Clausen har fejltolket den folkelige holdning til det nordiske. For det første foreslår purister og sprogrøgttere ord til afløsning af gamle og vel-etablerede ord. Det vækker naturligvis modvilje: hvad skal vi med ordet *uryd*, når vi har

- “Saa’n en campingvogn ska’ vi ha’ til sommer,” sagde den ene.
- “Det hedder ikke campingvogn – det hedder husvogn,” rettede den anden.
- “Naa,” svarede den første, “saa ska’ en campingplads ka’ske osse hedde husplads?”

(*Berlingske Tidende* 5.1.1960.)

det udmærkede *uorden*? Og er *ømsesidig* virkelig bedre end *gensidig*? Derimod accepterer vi uden store vanskeligheder nødvendige fremmedord, altså ord som ikke erstatter danske ord: *telex*, *briefe*, *built-up* osv., og således accepterer man faktisk nye nordiske ord når de ikke er overflødige: *letmælk*, *tilvalg*, *finkultur* o.a. kommer fra svensk, *restskat*, *skatteræk* og *bagstræb* fra norsk. For det andet er en stor del af de foreslåede ord nogle som man genkender fra dialekter, ældre litteratur eller fra norsk og svensk. Ved at bruge sådanne ord kan man føle at man gør sig skyldig i en vis stilforvirring. Det virker sært eller komisk at sige *tyst* (stille), *gæstebud* (selskab), *hælv* (halvdel), *hunger* (sult), *gammen* (glæde). Ældre danske ord eller svenske og norske ord der ikke giver stilblanding, vækker ingen munterhed eller modvilje: *ombudsmand*, *anke*, *speltbrød* (dansk); *hems*, *slalom*, *genser* (norsk); *gøremål*, *sløjd*, *modsvareghed* (svensk).

Begge disse vanskeligheder kunne imidlertid nok overvindes hvis ideen om det nordiske fællesskab i sprog, kultur og politik var en folkesag. I tiden omkring de nordiske sprognævns oprettelse (i Sverige 1944, i Norge 1953, i Danmark 1955) talte man endnu om at det skulle være en opgave for nævnene at nærme de nordiske sprog til hinanden, især ved et bevidst arbejde på at skabe et stort fælles ordforråd. I vore dage er tanken om en aktiv nordisk sprogpolitik stort set opgivet, og sprognævnene koncentrerer sig nu om at orientere om nabosprogene og nabosprogsundervisningen og i den forbindelse at støtte udgivelsen af ordbøger og ordlister til hjælp for den sproglige kommunikation i Norden.

3.9. Aktuel dansk purisme

I perioden 1955–75 blev der i det danske almensprog (vi ser altså bort fra fagsprogene) optaget lidt over 700 ord fra engelsk. Af disse er ca. 300 usammensatte, fx *beat*, *badge*, *flash*, *junk*, *lobby*, *lease*, *live*. Sådanne ord kan egentlig ikke oversættes, men nok gengives på dansk. Det skete i 18 % af tilfældene, fx *lease* > *langtidsleje*, *approach* > *tilgang*, *-minded* > *-indstillet* (*salgsminded*), *junkie* > *stiknarkoman*. Omkring 400 af ordene var sammensatte, og heraf blev ca. 320 oversat led for led til dansk, fx *count down* > *nedtælling*, *non-violent* > *ikke-voldelig*, *freeze dry* > *frysetørre*. Eksempler på ikke oversatte ord af denne type er *highlight*, *hotpants*, *playboy*. Men konklusionen bliver at vi på puristisk maner oversætter 80 % af de oversættelige ord.

4. Dansk Sprognævn og afløsningsord i sprognævnsamarbejde

4.1. Projektet afløsningsord 1963–1964

I 1954 blev det første nordiske møde holdt hvor Finlands, Norges og Sveriges nationale sprognævn mødtes med repræsentanter fra Danmark. Ved mødet drøftedes retningslinjer og emner for samarbejdet mellem de nordiske sprognævn, og harmoniseringen af ordforrådet blev anset for et særligt frugtbart område for samarbejdet om at

opnå størst mulig overensstemmelse mellem sprogbrugen i de nordiske lande. Efter at Dansk Sprognævn blev oprettet i 1955, var det formelle på plads til at de tre centralnordiske lande kunne indsamle og publicere toårige lister over nye ord i dansk, svensk og norsk i det fællesnordiske tidsskrift *Nordiske Sprogproblemer* og forsyne de ord som blev anset for uheldige ud fra en samnordiske vinkel, med et afløsningsord og give alle de nationale ord en oplysning om modsvarighed på de to andre sprog.

I begyndelsen af 1960'erne havde man i de nordiske sprognævn diskuteret den engelsk-amerikanske indflydelse på de nordiske sprog, og man besluttede at de nordiske sprognævn ved en fælles indsats skulle forsøge at sætte en stopper for "det ukritiske indlån" af engelske og amerikanske ord. Det blev bestemt at de enkelte nævn skulle sende deres anbefalinger af nye ord eller afløsningsord for engelske lån til de øvrige nævn, som så havde lejlighed til at kommentere anbefalingerne inden for en vis tidsfrist. Man besluttede også at nævnene i første omgang skulle komme med forslag til erstatningsord for de mest "uheldige" låneord, og at man skulle koncentrere sig om ord fra det almene ordforråd.

I sommeren 1963 blev Dansk Sprognævns forslag til afløsningsord drøftet på et arbejdsudvalgsmøde i nævnet. På dette møde udtalte den daværende formand, professor Paul Diderichsen, at de fleste af de foreslåede afløsningsord næppe ville vinde større udbredelse, men at det var nævnets pligt at stille vel gennemtænkte forslag til rådighed for dem der ønskede at bruge danske ord. Optimismen var med andre ord temmelig begrænset, men ikke desto mindre blev "Forslag til afløsningsord samt forslag til ændret retskrivning, bøjning og udtale for engelsk-amerikanske låneord i dansk" udarbejdet i juli 1963. Listen indeholdt afløsningsord som *luftkonditionering* for *air condition(ing)*, *kosmetikæske*, *kosmetiktaske* for *beauty-box* og *billigbog* for *pocketbook*.

Samtidig udarbejdedes de svenske og norske lister over afløsningsord, hvorefter man i efteråret 1963 kunne sammenstille en fællesliste: "Ersättningsord för vissa engelsk-amerikanska lånord i danskan, norskan och svenskan". Denne liste indeholdt omkring 100 forskellige angloamerikanske låneord. Af de 100 ord fandtes 9 ord på alle de 3 lister, 26 stod på to af listerne, og ca. 70 stod blot på én af listerne. Den endelige liste indeholdt foruden de danske, norske og svenske afløsningsord også de islandske og finske modsvarigheder. På det efterfølgende nordiske årsmøde i 1963 opfordrede man de enkelte nævn til at arrangere diskussioner mellem fagfolk og filologer om såvel låneordene som om mulighederne for afløsningsord (Dansk Sprognævns Årsberetning 1963/64: 13). Listen med afløsningsord blev ikke publiceret i Danmark.

4.2. Afløsningsord i de toårige nyordslister og nyordspublikationerne

Ved Dansk Sprognævns oprettelse i 1955 blev det bestemt at et af nævnets vigtigste arbejdsområder skulle være at "indsamle og registrere nye ord (fremmedord og nydannelser), herunder også officielle forkortelser (initialord, og lign.)" (Dansk Sprognævns Årsberetning 1955/56: 4). I de første år af nævnets levetid var indsam-

lingen af nye ord af forskellige årsager ikke systematisk, men byggede på “mere spredte iagttagelser” (Nordiske sprogproblemer 1956).

Den første nyordsliste der bygger på mere systematiske excerperinger foretaget af Dansk Sprognævns sekretariat, findes i “Nordiske sprogproblemer 1963–1965”. På denne liste findes ord som *adfærdsvanskelig* (med henvisning til norsk *atferdsvanskelig*), *afbygning* (med en kommentar om at man i stedet for *afbygning* og *nedbygning* må foretrække at bruge ord som *aftrapning*, *nedtrapning* og *reduktion*) og *curler* (med en kommentar om at man i stedet for *curler* bør bruge (*hår*)*krøller* eller (*hår*)*ruller*). På listen findes altså såvel nordiske henvisninger som anbefalinger af afløsningsord.

De første nyordslister blev alle trykt i det fællesnordiske tidsskrift “Nordiske sprogproblemer”. I 1967 ophørte “Nordiske sprogproblemer” og blev i stedet delvist erstattet af en ny fællesnordisk publikation: “Sprog i Norden. Årsskrift for de nordiske sprognævn”. Denne publikation indeholdt ikke nyordslister, men da man i Dansk Sprognævn havde oplevet at der havde været betydelig interesse for nyordslisterne i offentligheden, valgte man at trykke nyordslisterne i en særlig skriftserie kaldet “Ny ord i dansk” (1972, 1978). Nyordslisten indeholdt stadigvæk henvisninger til de andre nordiske sprog (under *aktionist* kan man i ordlisten fra 1968–1969 (1972) fx se at den norske form er *aksjonist*), men anbefalingen af afløsningsord for engelske lån er noget nedtonet. Under opslagsordet *bodystocking* (nyordslisten 1968–1969) findes fx en henvisning til *kropsstrømpe* (der på svensk hedder *kroppstrumpa*), men der findes ingen klar anbefaling af det nordiske afløsningsord.

I 1984 udkom Pia Riber Petersens “Nye ord i dansk 1955–1975”. Materialet til nyordsbogen lå i forlængelse af såvel de ordlister der var trykt i Nordiske sprogproblemer, som af Ny ord i dansk 1968–1969 og Ny ord i dansk 1970–1971. Nyordsbogen medtog ikke afløsningsord for importordene, men anførte nordiske modsvarigheder til opslagsordene på alfabetisk plads “som inspiration for læseren” (Jarvad 2003: 28).

4.3. Afløsningsord på nettet

På såvel Norsk sprogråds hjemmeside (www.sprakrad.no) som på Svensk sprognævns hjemmeside (www.spraknamnden.se) kan man finde forslag til hhv. norske og svenske afløsningsord for engelske lån. Med disse som inspiration diskuterede man i Dansk Sprognævn i november 2002 om nævnet ligeledes skulle have en liste over afløsningsord på sin hjemmeside. En sådan liste skulle i givet fald udformes ved at man dels ville undersøge samtidige synonyme til helt nye importord og dels via de store internetbaserede tekstbaser ville undersøge hvordan de spontane afløsningsord etablerer sig. Formålet med en sådan undersøgelse kunne være at understøtte brugen af visse afløsningsord på bekostning af de engelske lån. Man besluttede at arbejde videre med henblik på at forelægge et mere detaljeret forslag til fremme af afløsningsord på nævnets hjemmeside (referat af Dansk Sprognævns Arbejdsudvalgsmøde 1.11.2002).

5. Det nordiske retskrivningsmøde i Stockholm 1869

5.1. Skandinavismen

Fra tiden omkring 1830 var det politiske klima præget af skandinavismen – et barn af nationalismen og romantikken. Nationalstaten blev skabt på en ide om et folk med fælles sprog og kulturbaggrund og med en folkesjæl som man søgte efter i de svundne tider. Presset fra stormagterne i syd skabte en forestilling om Norden eller Skandinavien som en enhed eller ligefrem som en stormagt; de skandinaviske lande opfyldte betingelserne med samme kulturarv og sprogoprindelse, og forskellen mellem dansk-norsk på den ene side og svensk på den anden var ikke større end at man kunne leve med den. Det skandinaviske sigte blev indledt med Tegnér's laurbærkroning af Adam Oehlenschläger i Lund i 1829, videreført af H.C. Ørsteds og Henrik Steffens' taler ved naturforsker møder i 1839 og 1840, og af N.F.S., Grundtvig med afhandlingen "Om Nordens videnskabelige Forening" i 1839 og af studentersammenslutninger og stiftelse af Det skandinaviske Litteraturselskab i 1843 (Skautrup 1953: 159–160).

I perioden op til det nordiske retskrivningsmøde i 1869 var der en livlig debat om skriftnormens fastlæggelse, og det var med to stridende principper: det ortofone princip og sprogbrugsprincippet. Det første, det ortofone princip, hvor skriften afspejler talen, er udbygget i Rasmus Rask: *Retskrivningslære* (1826: 17) hvor udtalen er "Skrivningens højeste Grund trods alle andre Hensyn" og tillempt til skandinaviske synsvinkler af N.M. Petersen.

I *Annaler for nordisk oldkyndighed* 1844–45 bragtes en afhandling af N.M. Petersen om "Den nordiske oldtids betydning for nutiden". Heri

Rasmus Rask
(1787–1832), professor i
sprogvidenskab, talsmand
for ortofoni i retskriv-
ningen.

fremsatte han ideen om at svensk og dansk-norsk sprog og litteratur skulle tilnærme sig hinanden, herunder også for ortografiens vedkommende. Svensk skulle opgive *fv* som i *gifva* og indskrænke konsonantfordoblingen, hvorimod dansk skulle opgive de store bogstaver i substantiverne, vokalfordoblingen og det understøttende *e*. Over for dette princip står skrivebrugen som bestemmende for normen, et i det hele taget konservativt synspunkt hvor stavningen følger "almindelig antaget Skrivebrug, som den første Grundlov for den, der vil bestemme et Sprogs Retskrivning (Molbech: *Dansk Haand-Ordbog*, 1813:XIV).

I første omgang trak den Rask-N.M. Petersenske retskrivning det korteste strå; undervisningsinspektør Madvig træder ind i diskussionen og afgør den ved udgivelsen af skriftet "Nogle Bemærkninger om Behandlingen af den danske Retskrivning, nærmest i de lærde Skoler, henstillede til Lærernes Overveielse af Underviisningsinspecteur-en" (1855). Han er principielt konservativ, skrivemåden må rette sig efter praktiske hensyn, men i enkeltspørgsmål kan han gå ind for reformer. I 1865 blev den Rask-N.M. Petersenske retskrivning afvist som brugbar i skoler og seminarier i et ministerielt cirkulære, og der blev henvist til "Dansk Ordbog af C. Molbech" (Molbech 1833 og 1859), og Molbechs ordbog bliver dermed en de facto-retskrivningsordbog.

De vigtigste retskrivningsproblemer (if. Skautrup 1953: 170–180) som man stredes om, var brugen af store bogstaver i substantiver, substantiverede adjektiver og pronominer; *aa* over for *å*, *ø*-lydenes betegnelse; længdeangivelse ved vokaler (dobbeltskrivning eller tilføjelse af *-e* eller *-h*); valg af vokalbogstav ved korte vokaler, fx *e/æ*, *aa/o*, *u/o*, *y/ø*; palatalisering udtryk ved *j* (*i*); faldende diftonger *ai/ay*, *eiey*, *oi/oy*, *øi/øy* - og af Rask foreslået skrevet *aj*, *ej*, *oj*, *øj*; et vigtigt skelnemærke mellem de konservative sprogbrugsfolk og de nye Rask-N.M. Petersenske retskrivningstilhængere. Ved konsonanternes betegnelse var det især de fremmede bogstaver *c*, *q*, *x* og *z* som gav diskussion. Rask ville helt afskaffe bogstaverne, mens Molbech ville beholde dem, og op til retskrivningsmødet var situationen sådan at *q* fx i *qvinde* og bogstavet *z* var på vej til afskaffelse, og bogstavet *c* kun skulle bruges når det udtales [s]; når det udtales [k], skulle der skrives *k*, mens *x* kun skulle skrives *ks* blandt tilhængere af den Rask-N.M. Petersenske retskrivning. Også de stumme bogstaver vaklede og var genstand for debat.

Fremmedordenes skrivemåde beholdt långiverssprogets ortografi ind i 1800-tallet, men ud fra de nye synspunkter, nationale, puristiske eller fonetiske, blev også de fremmede ord det der skilte vandene: De konservative ville fastholde fremmede ords stavemåde, mens de fremskridtsvenlige ønskede at fordanske.

Sammenskrivning eller særskrivning af sammensatte ord syntes at være ret tilfældigt fordelt, men især adverbielle forbindelser tenderede til sammenskrivning.

5.2. Mødet i Stockholm

Den 25.–30. juli 1869 mødtes medlemmerne af retskrivningsudvalget i Stockholm med det formål at tilvejebringe forslag til forbedringer i den svenske retskrivning og i den dansk-norske retskrivning og her afløse den herskende mangfoldighed. Forsla-

gene skulle være af en sådan art at det kunne forventes at de kunne trænge igennem og væsentlig kunne lette den gensidige benyttelse af dansk-norsk og svensk litteratur. K.J. Lyngby er retskrivningsmødets danske sekretær, og som sådan fik han hvervet at udarbejde en kortfattet motiveret beretning om mødets beslutninger (Lyngby 1870). I 28 paragraffer gennemgås forslag til ortografiske ændringer for hjemligt ordstof i svensk og dansk-norsk med sigtet at tilnærme de to ortografiske systemer til hinanden. Sekretæren skriver at de retskrivningsregler som bliver anbefalet for dansk-norsks vedkommende, ikke er ukendte da “de i hovedsagen ere overensstemmende med den retskrivning, som Rask har foreslået” (s. 7).

Kun de dele af forslaget som vedrører fremmede ord, herunder brugen af fremmede bogstaver, behandles her. § 1–7 omhandler forhold som gælder både dansk-norsk og svensk, mens § 8–21 kun omhandler dansk-norsk og § 22–27 omhandler svensk. Den sidste paragraf gælder begge sprog.

I § 3 foreslås ombytning af *q* med *k*: “*q* i hjemlige ord ombyttes i bægge sprogene med *k*”, fx *qvinde* > *kvinde* - tegnet er overflødigt og fordunkler desuden visse ords slægtskab med andre, fx *Qvinde* og *kone*, argumenteres der. § 4 omhandler det fremmede bogstav *x*, som foreslås ombyttet med *ks* i begge sprog i hjemlige ord, fx *lax* > *laks*. De gotiske bogstaver, frakturkriften, foreslås erstattet af de latinske bogstavformer som anses for mere simpel og oprindelig. I § 15 behandles stumt *d*, og der foreslås ombytning af *dsk* med *sk* og *nds* med *ns* når *d*’et ikke hører med til roden – heller ikke når ordet stammer fra andre sprog, fx *pisk* (af tysk *Peitsche*), *krans* (tysk *Kranz*). Dog beholdes stumt *-d-* foran *-s* i ord som er optaget fra andre sprog, fx *plads*, *pudse*, med argumentet at svensk i mange af disse ord har *-ts-*, fx *plats*, *putsa*.

De to for ortografien som helhed afgørende ændringer er nok mere tilnærmninger til svensk retskrivning end deciderede importordsrelevante, nemlig bogstavtegnet *aa* som foreslås afløst i dansk-norsk af *å*, og afskaffelsen af store bogstaver i substantiverne. I hvert fald er brugen af de store bogstaver i substantiverne optaget fra tysk.

I § 28 beskrives fremmede ords stavemåde, og her står: “Som en for bægge sprog fælles beslutning blev vedtaget, at fremmede ord, som kunne anses for fuldt optagne i sproget, skrives efter dettes regler.” Der gives eksempler: dansk-norsk: *biskop*, *dusin*, *frugt*, *prædike*, *salme* og svensk: *biskop*, *dussin*, *frukt*, *fönster*, *predika*, som viser hvor restriktivt der har været tænkt. Spørgsmålet om et ord er fuldt optaget i det enkelte sprog afgøres i hvert af sprogene, et kriterium som gør det vanskeligt at bruge paragraffen både i det enkelte sprog og for at tilnærme sprogene. I selve Lyngbys tekst er der brugt den retskrivning som teksten anbefaler, men ord som *sekretær*, *teoretisk*, *rektor*, *adjunkt* staves *secretair*, *theoretisk*, *rector* og *adjunct* og er dermed anset for ikke-indarbejdede. Til paragraffen hører en lang note om de divergerende meninger der havde været fremført af underudvalget, og af selve behandlingen ved mødet og om synspunkter på fremmede ord fra latin eller fransk.

5.3. Hjemme igen

Med iver tog man fat på at føre bestemmelserne ud i livet, og Svend Grundtvig, som havde været delegeret på Stockholmermødet, udarbejdede en retskrivningsordbog allerede året efter (Grundtvig 1870). I denne ordbog finder man stort set ikke eksempler på fordanskning af fremmedord efter § 28 i bestemmelserne fra Stockholmermødet. Grundtvig skriver selv at grænsen mellem fuldt optagne og ikke-fuldoptagne fremmedord er så svævende at det er vanskeligt at opnå enighed, og de er simpelthen udeladt. Hverken *sekretær*, *kontor*, *teoretisk*, *jaloux*, *charme* (ja, der er overhovedet ikke optaget ord med *c-*), *affære*, *karakter*, *byro*, *jasmin*, *gele*, *loge* er medtaget, men dog *trone* og *ur* med denne stavning. Men en modreaktion bevirkede at man reviderede bestemmelserne, og i 1872 kom så en ny retskrivningsordbog af Svend Grundtvig som kort efter udgivelsen blev godkendt af ministeriet til brug i skolerne. Der hvor man måtte give køb, var de små bogstaver i substantiverne og bolle-å'et, mens de bestemmelser som især vedrører fremmede ord og bogstaver, bibeholdes. I forordet oplyses det at denne ordbog medtager et ikke ringe antal fremmedord, mest af romansk oprindelse, men kun de fremmedord som kan skrives efter det danske sprogs regler – man udelader simpelt hen ord som fx skrives med *c* – (foran fortungelyd, men *c* erstattes af *k* foran andre lyde), og der gives eksempler på udeladte ord: *Cirkel*, *Citron*. Man udelader således også ord der ender på romanske *-tion*, fx *portion*, eller franske ord på *j-*, *g-*, *ch-* (*jaloux*, *Genie*, *Chaussee*).

5.4 Retskrivningsbekendtgørelserne af 1889 og 1892

I 1889 blev den første systematiske bekendtgørelse om retskrivning udsendt af kirke- og undervisningsministeren. Mange af de bestemmelser som lå til grund for retskrivningsordbogen af 1872, er her videreført, og i retskrivningsbekendtgørelse af 1892 modificeres der lidt i retning mod en mere konservativ stavemåde, dog ikke på fremmedordsområdet. På andre mindre områder udsendes der ændringsbekendtgørelser (jf. Galberg Jacobsen 1997), men først i 1948 med en egentlig retskrivningsreform (se nedenfor). I bekendtgørelsen fra 1889, som blev modificeret i 1892, er princippet for stavning af fremmedord som det blev vedtaget på Stockholmmødet i 1869, og det er i hovedsagen det principielle grundlag for stavning af fremmedord omtrent op til i dag. Vi kan derfor sige at det nordiske mødes beslutninger med den Rask-N.M. Petersenske ortofone stavemåde som baggrund, har sejret.

I § 21 i bekendtgørelsen fra 1892, som i det følgende er udgangspunktet, gives reglerne for omsætning fra fremmed til dansk stavemåde - i 89-bekendtgørelsen som regler, i 92-bekendtgørelsen som anbefaling. Første afdeling omhandler disse træk:

- 1.a. *c* > *c* når det udtales [s], fx *Centrum*
 når det er stumt og står efter *s*, fx *Scene*

når det står foran et andet c og udtales [k], fx *Accent*
 c > k når det udtales [k], fx *Konsonant*

- 1.b. q > k og x > ks
- 1.c. I almindeligt brugte ord:
 ph > f *Filosofi*
 th > t *Teater*
 rh > r *Rytme*
 ch > k *Kirurgi* (når ch < gr. χ)
 ps beholdes, fx *Psykologi*, men *Salme* kan også skrives uden *Ps-*
- 1.d. i oprindeligt tyske ord ombyttes z med s, fx *vansire*, *sitre*, ellers beholdes z, fx *Zone*, *Zenit*
- 1.e *sch* skrives *sk* hvis der er en udtalesideform med *sk-* *Droske*, *Mansket*, *Skak*, *Skatol*, ellers beholdes *sch*, fx *Gletscher*, *Bratsch*, men der skrives *Bolsjer*. I ord fra fransk eller engelsk ombyttes *sch* med de i disse sprog brugelige kombinationer: *ch*, *sh*, fx *March*, *Sherif*, *Shirting*, men der skrives dog *Sjal*, *sjippe*. I atter andre ord fra andre sprog ombyttes *sch* med *sh* eller *f*, fx *Janishar*, *Sheik*, *Shaman*, *Shibbolet*.
- 1.f. I enkeltordene *Intelligens*, *Potens*, *Finanser* skrives der uden t mellem n og s.
- 1.g. I enkeltordene *Whig*, *Whisky* og *Whist* og i en sammensætning som *Wienervogn* skrives med w-

Hele første del indeholder ombytninger i ord fra latin og tysk, enkelte specielle udanske bogstaver som *c*, *q*, *x*, og ud fra eksemplerne især det fra engelsk kommende *w*. Næste afdeling er ordforrådet fra fransk, men kun de ord som i den sædvanlige udtale beholder den franske lydbetegnelse, dog tillades det at det stumme udlydende *-e* fjernes. Det gælder bogstaver og bogstavkombinationer som *j*, *g*, *ch*, *ll* som udtales på fransk som i ord som *jaloux*, *Geni*, *Chausse*, *Emballage*. Også vokalbetegnelserne beholdes i en række tilfælde når de udtales som svarende til fransk: *au* (*Chaussé*), *eau* (*Niveau*), *ay* (*Rayon*), *oy* (*loyal*), *oi* (*Toilet*), *ei* (*Teint*), *ou* (*jaloux*), *e* = *swa* (*Gene*), *u* (*Revu*), *en* (*Entre*), *em* (*Emballage*), *on* (*Facon*), *ti* (*Nation*), *c* (*c-cedille*) (*Facon*), stumt *h* (*Malheur*), stum endekonsonant (*Teint*). Kun to lyde får mulighed for en fordanskning, nemlig *ai* og *eu* som i almindelighed skal skrives *a* og *ø*, fx *karantæne*, *inspektør*. Til slut i denne afdeling gives en leveregel for nationalisering: *kupé* eller *coupé*, men aldrig den hybride *koupé*. Disse anvisninger på ikke at nationalisere franske låneord gælder "selv om de ere almindeligt brugte", og i stor udstrækning er de stadig gældende.

Afdeling 3 handler om medlydsfordobling efter kort vokal i indlyd som ikke bruges ved ord af fremmed oprindelse, når den ikke bruges i den oprindelige sprog, fx

Artikel, Titel, Tyfus. Men her er dog undtaget ord med tryk på sidste stavelse uanset skrivemåden i det oprindelige sprog i forbindelse med bøjning, fx *Politikken, Institutioner, Konsoller.*

Sidste afsnit i bekendtgørelsen er den der oftest citeres i behandlinger af principper for stavning af fremmede ord i dansk, og det er den man henviser til når man udtaler at "vi har en meget gammel tradition for at fordanske netop franske ord" (Hansen og Galberg Jacobsen 1986, s. 14). Den skal da også citeres her:

Fremmede Ord, der ere fuldt optagne og indgaaede i Sproget og i Udtalen have tabt de fremmede Lyde, skrives efter Sprogets almindelige Regler: Ansjos, Kaptain, Kontor, Løjtnant, nervøs, Tempel, Ur, Trone.

Tilføjjelsen efter en tankestreg citeres sjældent, det skal den så her:

- Dog ombyttes aldrig ch, g, j eller ti med sj (undt. Ansjos)

Det er værd at bemærke ændringerne, men det er også værd at bemærke at disse regler bliver gældende for skolevæsenet, og at ministeriet for undervisningsanliggender gør sig til autoritetet i retskrivning. Ikke nok med at bekendtgørelserne er "til Brug og nøje Efterlevelse i alle offentlige Skoler", men alle skolebøger skal trykkes med "den her anbefalede Retkskrivning".

Men det er også værd at bemærke at den citerede generelle regel for behandlingen af fremmedord er placeret til sidst i afsnittet om fremmedord - den får dermed nærmest karakter af undtagelse, og en vejledende bekendtgørelse som fulgte med 1892-bekendtgørelsen giver mulighed for at se bort fra reglen idet den oplyser at paragraffen "ikke længere er opstillet som Paabud" (citeret efter Karker 1980: 10). Den noget tvetydige måde både at have en regel om nationalisering af stavning og samtidig nærmest ophæve den, har da også gjort at senere ændringer (eller afvisning af ændringer) i stavning af fremmedord har været praktiseret med henvisninger til bekendtgørelsen, og bekendtgørelsen har således også været hjemlen til at fastholde en traditionel og over for långiversproget loyal staveform.

5.5. Dansk Retkskrivningsordbog, 1891–1946

At udarbejde retkskrivningsordbøger til skolebrug overlod ministeriet til enkeltpersoner hvis ordbøger blev godkendt eller autoriseret til brug i skolen og ved eksamen. Svend Grundtvig dør i 1883, og den første retkskrivningsordbog efter bekendtgørelsen i 1889 var Viggo Saabys (Saaby 1891). Ordbogen udkom i adskillige udgaver, i 1918 fik den tilføjet en retkskrivningsvejledning, og sidste udgave udkom i 1919. Efter ønske fra ministeriet blev det fastslået at en retkskrivningsordbog skulle indeholde genusbestemmelse og bøjning, som hermed blev en del af den fastsatte norm. De importord som blev medtaget i ordbogen, bevarede især for de faglige ords ved-

kommende den långivende bøjning, fx *kvantum - kvanta, tempo - tempi* (Skautrup 1968: 74). I den følgende tid var det diskussionerne om brugen af store og små bogstaver i substantiverne og *aa* over for *å* der var i centrum i begyndelsen af 1920'erne og igen i 1930'erne, og som følge af diskussionerne nedsatte ministeriet i 1920 et retskrivningsudvalg som skulle være ansvarligt for udgivelsen af Dansk Retskrivningsordbog (ved Jørgen Glahder). 1. udgave kom i 1923, sidste i 1946.

I dette regi medtoges et stort udvalg af fremmedord, mens ændringer i stavemåden var få og små, ordbogsudgaverne kunne benyttes ved siden af Saabys udgaver.

I retskrivningsvejledning, udarbejdet af Henrik Bertelsen, som fulgte med i 1918-udgaven, var et særligt afsnit om fremmedord. Det følger langt hen ad vejen bekendtgørelsen fra 1889, men bringer reglen om "Fremmedord, som er fuldt optagne i Dansk .. skrives efter Sprogets almindelige Regler .. " som den første i afsnittet og giver regler for selvlydsbetegnelse *ai > æ* i *karantæne*, *eu > ø* i *inspektør*, brugen af accent, medlydsbetegnelse og medlydsfordobling.

5.6. Lydstavning

I 1930'erne og 40'erne fik talesproget større opmærksomhed og rum, i litteraturen og med radioen. Det gav en fornyet interesse for udtalenær stavning og reformer inden for stavingens område. Som baggrund ligger Otto Jespersens store arbejder med både dansk og engelsk fonetik og med at sætte talesproget i fokus. Den fremmeste blandt lydstavere var forfatteren, arkitekten og kulturdebattøren Poul Henningsen (1894–1967) hvis program var at afskaffe stumme bogstaver, stavelser eller dele af stavelser fx *d* i *kunde*, *skulde* og *vilde*, *h-* i *hjem*, *hjerte*, *hvad*, og en stavelse i verber som *ber* (*beder*), *klær* (*klæder*), *syns* (*synes*). (Galberg Jacobsen 1973: 111–114). Karakteristisk er det at ændringsforslagene ikke går på ændring af vokalerne kvalitet. Ved fremmedord foretrækker Poul Henningsen dog genuine former, men ellers fortrækker fortalere for lydstavning de helt udtalenære former også ved fremmedordene.

Nok er Hartvig Frisch, som bliver den der fører en retskrivningsreform igennem Folketinget i 1948, ikke tilhænger af den fonetiske stavning, men hans synspunkter ligger tæt på fonetikernes (Galberg Jacobsen 1973: 114–117) med et demokratisk sprogsyn hvor stavningen, hvis den afspejler talesproget, gør det muligt for alle at til egne sig skriftsproget.

6. Retskrivningen 1955–1996

6.1. Retskrivningsordbogen 1955

I 1955 bliver Dansk Sprognævn oprettet, og det sker bl.a. for at en statsinstitution, og ikke skiftende ministerielt nedsatte udvalg, skal varetage arbejdet med at redigere og udgive en retskrivningsordbog. Samme år udgives Retskrivningsordbogen, som

dog ikke er redigeret, men kun udgivet af det nye organ. Denne retskrivningsordbog var den første officielle efter den store retskrivningsreform af 1948, hvor de store bogstaver i substantiverne blev afskaffet, bolle-å indført til erstatning for *aa* og datidsformerne *kunde*, *skulde* og *vilde* blev erstattet af formerne *kunne*, *skulle* og *ville*. Med de to førstnævnte reformer var principperne fra det skandinaviske retskrivningsmøde i 1869 gennemført. I ordbogen blev enkelte andre ændringer indført, bl.a. blev visse stumme bogstaver afskaffet (*Dejg* > *dej*; *Vædske* > *væske*). Med hensyn til de fremmede ord skete der kun justeringer. En del af justeringerne var ændringer fra fremmed staveform til hjemlig staveform efter reglerne i bekendtgørelsen af 1892, fx *Bataille* > *batalje*, *Bataillon* > *bataljon*, *Coutume* > *kutyme*, *milieu* > *Milieu* og *miljø*, altså justeringer af fortrinsvis fransk ordstof. En anden del af ændringerne var omvendte, idet staveformer som var foreslået fordansket i tidligere retskrivningsordbøger, nu tilbageførtes til den fremmede staveform med det argument at den fordanskede staveform simpelthen ikke slog igennem. Hvor de førnævnte fordanskninger ramte ordforråd af fransk oprindelse, galdt tilbageføringerne både ord af fransk og engelsk oprindelse. Således *Akkuchør* > *accoucheur*, *Bulevard* > *boulevard*, *Floret* > *fleuret* og *Handikap* > *handicap*, *Karri* > *karry* (oprindeligt et indisk ord, til dansk via engelsk), *Pikkolo* > *piccolo*. Retskrivningsordbogen repræsenterer således ikke noget bestemt eller systematisk syn på fremmedordenes stavemåde, snarere kan man sige at de to synspunkter på stavningen, det ortofone princip og sprogbrugsprincippet, som i nogen grad holdtes adskilt tidligere, og som var det diskussionerne gik på, nu bruges helt tilfældigt - eller snarere at sprogbrugsprincippet - det skal være som det altid har været - nu tager over. Således karakteriserer Skautrup (Skautrup 1968: 77) behandlingen af importord i dansk på denne måde.

“Fremmedordene udgør klart nok et yderområde, hvor hjemlige ortografiske principper ikke altid lader sig anvende, og hvor de enkelte forbrugeres forskellige indstilling, som det også tydeligt fremgår af de forskellige ordbogsredaktørers indgreb, har frembragt ikke ringe forvirring, skønt en mere konsekvent behandling nok skulle have været mulig”.

I Retskrivningsordbogen fra 1955 er der ikke oplysninger om særlige bøjningsforhold for ord af fremmed oprindelse, og på den alfabetiske plads kan man se at importordene oftest bøjes med danske bøjningsendelser *-er*, *-e* eller ingenting: *ballon*, *-en*, *-er*; *baby*, *-en*, *-er*; *cardigan*, *-en*, *-er*; *cris-craft*, *-en*, *-er*; *baby-sitter*, *-en*, *-e*; *caddie*, *-n*, *-r*; *bambus*, *-sen*, flertal det samme; men sjældent dog det engelske pluralis *-s*, fx *back*, *-en*, *-s* el. *-er*; *check* *-en*, *-s*, *speech*, *-en*, *-es* og *zambo*, *-en*, *-er* eller *-s*. Retskrivningsordbogen fra 1955 er ikke specielt tilbageholdende med at angive flertals-*s* ved engelske lån, på dette tidspunkt er lån fra engelsk relativt begrænset. Derimod er den nok mere puristisk over for en af de latinske entalsendelser som vi kender den fra ord som *akvarium*, *studium*, *gymnasium*.

En del importordord fra latin har i grundformen endelsen *-um*, mens ordene bøjes med danske endelser i de andre former: *museum*, *museet*, *museer*. Langt de fleste

af de ord har endelsen *-ium*, og de har en ikke-godkendt, men regelmæssig sideform i grundformen: *-ie*, fx *kranium/kranie*, *amfibium/amfibie*, *mysterium/mysterie*. Retskrivningsordbogen fra 1955 medtager sideformerne *nerie* og *ovarie*, og en lang række andre ord af denne type foreslås med sideformer i udgaven i 1986, men de gled ud i forbindelse med majonæsekrigen, se afsnit 6.7.

Enkeltord af græsk og latinsk oprindelse tilpasses dansk ordstruktur: *tese* blive ligeberettet med *tesis*; *alumne* bliver enerådende for før *Alumnus*.

En del importord importeres i deres flertalsform som opfattes som entalsform, fx *drops*, *østers*, *makaroni*, *spaghetti*. Mange accepteres i normen, men i senere retskrivningsordbøger er der større tilbageholdenhed over for at denne type, og nydannede eller nyindlånte ord i flertal optages i Retskrivningsordbogen med en grundform som ikke har sprogbrugen bag sig, fx er *narkotikum*, *antibiotikum*, *periodikum* og *paparazzo* opslagsord i Retskrivningsordbogen fra 2001.

Nogle importord af især romansk oprindelse bevarer den fremmede endelse i flertal: *virus* - *vira* eller *virus*; *kasus* - *kasus*; *visum* - *visa* eller *visum(m)er*, *leksikon* - *leksika* eller *leksikoner*; *risiko* - *risikoer* eller *risici*; *konto* - *kontoer* eller *konti*.

Alle importerede verber tilpasses dansk bøjningsmønster og bøjes som hjemlige udsagnsord og får konsonantfordobling efter danske regler, fx *cykle*, *cykler*, *cyklede*, *cyklet*; *peppe*, *pepper*, *peppede*, *peppet*.

I ordudvalget viser Retskrivningsordbogen af 1955 at den følger med, og den medtager nye fremmede ord fra engelsk og fra andre sprog, fx *speed*, *speede*, *speedometer*, *weekend* og de under bøjningsforhold nævnte eksempler. Der er ikke noget der tyder på at ordbogen i særlig grad har været restriktiv over for fremmedord, de har simpelt hen ikke været i fokus her.

6.2. Nudansk Ordbog

Nudansk Ordbog, som blev udgivet af Politikens forlag i 1953, var den første ordbog som implementerede retskrivningsreformen af 1948. Ordbogen indeholdt oplysninger om stavning, bøjning, oprindelse og betydning, og i enkelte tilfælde også om ordføje. Ved fremmedord oplyses tillige om udtale. Ordbogen bringer det almindelige ordforråd, og den rummer ca. 40.000 ord. Karakteristisk for denne modersmålsordbog – og som noget nyt i forhold til tidligere ordbøger – var det at optaget af fremmedord ikke bevidst begrænsedes, men fremmedord, også nyere og nyeste fremmedord blev optaget på lige fod med hjemlige ord.

Ordbogen tager forskud på mange af de ændringer som gøres officielle med Retskrivningsordbogen af 1955, også dem som ikke var i medfør af retskrivningsreformen. Det kan ikke undre, eftersom der var et pænt overlap i personkredsen omkring Nudansk Ordbog, Ordbog over det danske Sprog, som i høj grad lå til grund for udarbejdelsen af Nudansk Ordbog, og udvalget som stod bag udarbejdelsen af Retskrivningsordbogen. Også de fordanskede staveformer som blev rettet tilbage til ophavsprogets form i Retskrivningsordbogen af 1955, blev der taget forskud på her i

NDO 1953: ved *akkuchør* henvises der til *accoucheur*, *bulevard* er ikke med, men derimod er *boulevard*, og de fordanskede varianter af *fleuret*, *handicap*, *karry* og *piccolo* er ikke med.

I bøjningen af de i Retskrivningsordbogen nævnte eksempler vælges en anelse anderledes: ved *baby*, *caddie*, *cardigan*, *criscraft* er bøjningen den samme, nemlig den fordanskede, ved *baby-sitter* gives der valgfrihed mellem *-e* el. *-s*, hvor Retskrivningsordbogen kun har den hjemlige, og ved ordet *check* *-en*, *-s* er bøjningen den samme, mens ordet *speech* slet ikke er med.. Ordet *zambo* har ikke valgfri sideform med *-s* i Nudansk Ordbog; ordet er af spansk oprindelse – og betegner en person af blandet oprindelse, dels indianer dels “neger”, som der står.

Ordbogen medtager i stor udstrækning samme ordforråd som den to år senere retskrivningsordbog, men som følge af at den ikke medtager ord som betegner forældede ting og fænomener (fx *diligence*, *permissioner*, som dog kommer med igen i udgaven fra 1957) levner den plads til lidt flere moderne fænomener og dermed ofte især fremmedord, fx fra amerikansk-engelsk *walkie-talkie*, fra fransk: *vogue*, *voila*, fra engelsk: *woodcraft*, *worcestersauce*. I bogstaver hvor ingen hjemlige ord figurerer, ses tydeligt det bredere optag af fremmedord, fx *café au lait*, *cafeteria*, *cambric*, *camping*, *campingtur*, *-vogn*, *canvas* el. *kanvas*, *care of*, *catalina*, *cayennepeber*.

I 1957 udkommer 2. udgave af Nudansk Ordbog. De to bind hedder A–L og M–Å, og dermed vises det at bolle-å nu skal stå i slutningen af alfabetet – om bolle-å skulle være placeret i begyndelsen eller slutningen af alfabetet var i første omgang glemt i forbindelse med retskrivningsreformens indførelse af bolle-å. Ordforrådet er suppleret, og ifølge forordet suppleret med nye ord som netop afspejler nyheder i samfundet – og dermed ofte er importord: *deodorant*, *shaver*, *ground-hostess*, *station-car*, *truck*, *layout*, *lobby-politiker*, *bazooka*, *tattoo*, *wide-screen*, *speake*.

Nudansk Ordbog er sidenhen udkommet i revideret form med jævne mellemrum. Den seneste udgave er fra 2001 og har titlen *Nudansk Ordbog med etymologi*. I alle udgaver af ordbogen har redaktionen fastholdt at være i overensstemmelse med den officielle norm, kun i enkeltstående tilfælde har man afvejet. En af årsagerne til dette er sandsynligvis bekendtgørelsen om at ordbøger som kan medbringes ved eksamen, skal være i overensstemmelse med Retskrivningsordbogen, udgivet af Dansk Sprognævn. Nudansk Ordbog har en kolossal udbredelse og har derfor i høj grad medvirket til normens fasthed, herunder at importord af engelsk/amerikansk oprindelse kun undtagelsesvis staves på dansk, og at bøjningen af importord følger dansk mønster.

6.3. Et principforslag

Dansk Sprognævn bad i 1967 Aage Hansen om at udarbejde et principforslag vedrørende en revideret udgave af Retskrivningsordbogen. Retskrivningen som den så ud i Retskrivningsordbogen 1955 var udgangspunktet, og ønsket var en undersøgelse af de punkter hvor retskrivningen havde svagheder, inkonsekvenser eller unødige

vanskeligheder samt et forslag til udbedring af disse. Aage Hansen indleder med nogle principielle bemærkninger for undersøgelsen, og han skriver at "Formålet med retskrivningsændringer bør ene og alene være at gøre vor retskrivning så simpel og praktisk, man kunne også sige, formålstjenlig som muligt. Midlerne hertil er bl.a. at udrydde inkonsekvenser og undtagelser .. og m. h. t. låneord .. sørge for at få dem iført den ortografiske dragt som bruges her i landet". (Hansen 1969: 11).

Aage Hansen vil lade nye former være sideformer til de gamle staveformer af hensyn til dem der behersker den gamle norm og ønsker at fortsætte med den. Han skriver således at "man så at sige [har] sendt spørgsmålene ud til folkeafstemning: efter en vis tids forløb vil man kunne skønne hvilken af formerne, den nye eller den gamle, der har vundet .. og så med tiden lade den besejrede glide ud af ordbogen" (ibid: 14). Han vil fjerne stumme bogstaver, fx de stumme bogstaver som kun er etymologisk begrundede, men han ønsker at bevare de stumme bogstaver som under bøjning eller i orddannelse dukker op, fx *-d-* som er stumt i *godt*, men udtales i *gode* (også kaldet princippet om bevarelse af ordidentiteten, et princip som er af nyere dato oplyser han (ibid: 46)). Således er skriveformen *godt* først almindelig efter Holberg, og i retskrivningsvejledningen fra 1888 er *fette* og *hvitte* angivet, mens vejledningen fra 1892 har *fedte*, og valgfrihed mellem *hvitte* og *hvidte*. Et princip er det også at variantudtaler bør give variantskrivemåder, fx *federal:futteral, sige:sie*.

Aage Hansen vil skelne mellem faglige og litterære fremmedord over for almene fremmedord; de almene fremmedord bør forenkles i staveformen ved en fordansking, men ikke de første. En del forenklinger er allerede foretaget i Retskrivningsordbogen af 1955, men Aage Hansen konstaterer at der desværre er foretaget ændringer i tilbagegående retning, fx er *Krøm* rettet til *creme*, *Manikyre* og *Pedikyre* er tilbageført til *manicure*, *pedicure*. Aage Hansen konstaterer at for øjeblikket er de engelske og amerikanske fremmedord fredet i klasse A, han giver eksempler på helt almindelige ord som fx *all right*, *trawl*, *shorts*, men i hans forsøg på at finde forenklinger har disse fremmedord været "den store bøjgen jeg har måttet gå udenom". Det gør han nu ikke, men det bliver ikke systematiske forslag, men enkeltforslag. Herefter gennemgår Aage Hansen vokalismen med et afsnit om fremmedord (s. 27–34, med adskillige forslag, fx om at gennemføre *ou > u* i endnu flere ord, fx *roulade > rulade*; det samme for *eu*, fx *odeur > odør*, som det tidligere har været stavet, og som det blev gennemført i 1986-udgaven), og et afsnit om diftongernes betegnelse og konsonantismen. En række stumme konsonanter foreslås fjernet, fx *-h-* i *lathyrus*, *vermouth*. Kombinationer af *lj* og *nj* i udtalen af ord som *vanille* og *linie* nævner Aage Hansen, og han opridser en forenkling (mere om denne ændring i afsnit 7.2.a). Kvantitet angives ved bøjning vha. enkelt- eller dobbeltskrevet konsonant: kort vokal efterfølges af dobbeltskrevet konsonant, fx *ven - vennen*. Det er dog ret kaotisk ved fremmedord, fx *salon - salonen*, men *fernis - fernissen*, *iris - irisen*. Her gennemgår Aage Hansen de mange og inkonsekvente behandlinger af fremmedord i Retskrivningsordbogen, og han afslutter med sam- og særskrivning af fremmedord og brugen af accenter.

Forslaget blev afleveret til Sprognævnet, som ikke kunne tilslutte sig forenklingerne eller de mere lyd nære forslag til ændringer i vokalismen og konsonantismen

eller i behandlingen af fremmedord. Afvisningen er massiv i forhold til de kapitler som vedrører selve ordets staveform, mens afsnittene som behandler kvantitet ved bøjning, sammenskrivning eller særskrivning og diakritiske tegn karakteriseres som nyttige og brugbare for det videre arbejde med Retskrivningsordbogen (Referat af Arbejdsudvalgsmøder 27.9., 1.11. og 13.12.1968). Formanden for det daværende Sprognævn, Poul Lindegård Hjorth, lægger til grund for afvisningen at Aage Hansens arbejde bygger på det forældede grundprincip at udtalen bør være bestemmende for stavningen, mens han selv anser tale og skrift som to autonome systemer. Ligeledes afvises det at stavningen kan fastlægges uden hensyn til usus; usus anses af formanden som den væsentlige parameter. Formanden fremlægger selv principper for stavning som udvalget tilslutter sig. Et moment for Poul Lindegård Hjorth er det praktiske ved ortografien: "en god ortografi til hverdagsbrug, en ortografi, som ikke skaber problemer i forholdet til stavekyndige overordnede, en ortografi, som ikke nedsætter den rent informative kommunikations effektivitet ved at tildrage sig selvstændig interesse". (Arbejdsrapport til Dansk Sprognævns møde 1.11.1968).

Sprognævnet beslutter ikke at ville udgive forslaget i dets skriftserie, og bogen udkommer så på et andet forlag uden dog at vække opsigt eller give anledning til en retskrivningsdiskussion.

6.4. *Nordisk retskrivning*

Forslag om nordisk retskrivning i ét fælles system for de tre sprog dansk-norsk-svensk blev genoptaget med en stor artikel af Allan Karker i tidsskriftet *Sprog i Norden*: Nordisk retskrivning – den ideale fordring. Artiklen blev også udgivet som en selvstændig publikation i 1977. Karker opstiller 5 principper for hvordan det enkelte sprog skal ændre sin retstavning med henblik på overensstemmelse mellem sprogene, fx princip 2: "Hvor skrivemåden stemmer systematisk overens i to af sprogene imod det tredje, ændrer mindretallet sin retskrivning efter flertallet" (Karker 1977: 10). I redegørelsen tages spørgsmålet om fremmedords skrivemåde op, men Karker konkluderer at fremmedordenes skrivemåde er et problem for sig, og det kræver en særskilt undersøgelse (ibid: 34). Trods idealismen i forslaget skabte det ikke nogen opmærksomhed.

6.5 *Det nordiske møde på Røros 1982*

Hovedtemaet for det nordiske møde i 1982 var nationale og nordiske synspunkter på stavning og udtale af fremmede ord, og formålet var naturligvis at drøfte ændringer i de nationale forhold med henblik på at opnå større overensstemmelse mellem de tre centralnordiske sprog, dansk, norsk og svensk. Ved den lejlighed havde Norsk språkråd udarbejdet et katalog over problemer, en fyldig oversigt over ord med fremmed stavemåde samt en lang liste over enkeltord hvor ændringer kunne komme på tale. På dette tidspunkt var Dansk Sprognævn meget langt med udarbejdelsen af

manuskriptet til den retskrivningsordbog som udkom i 1986, og selv om man kunne tilslutte sig enkelte omstævninger, fik de dog ingen indflydelse på dansk stavning.

6.6. Retskrivningsordbogen 1986, ortografi, morfologi og ordudvalg

Efter mange års arbejde udkom den første retskrivningsordbog som Sprognævnet både havde redigeret og publiceret. Principperne for redaktionen var uændret de samme som for udgaven fra 1955, dvs. at grundlaget var bekendtgørelserne fra 1892 og 1948, og helt overordnet var ændringer ususbestemte, samtidig med at usus var begrænset til de "gode og sikre staver". Det gav således ikke så mange ændringer som man kunne have ventet efter så mange år, og med formanden for Dansk Sprognævn, Erik Hansens ord: "Der er kun foretaget ændringer i meget få tilfælde, og hvor den gamle form eller stavemåde stadig er livskraftig, er den bibeholdt som en ligeberettiget sideform" (Hansen 1986: 12).

Redaktionen af Retskrivningsordbogen havde været fast punkt på dagsordenen ved Sprognævnets arbejdsudvalgsmøder gennem de sidste 30 år, og mange havde taget del i diskussionerne. Således blev fremmedartede stavemåder genstand for overvejelser i flere omgange, og i midten af 1970'erne blev ændringerne fra fremmed form til fordansket form ved siden af den fremmede besluttet for fx *mayonnaise/majonæse*, *camouflager/kamuflage*, *spaghetti/spagetti*, *odeur/odør*. Andre går fra fremmed form til ren fordansket form, fx *chiasme* > *kiasme*, *lathyrus* > *latyrus*, *charteque* > *chartek*, og visse tyske importord får en dansk staveform, fx *geschäft* > *geschæft* el. *gesjæft*, *gletscher* > *gletscher* el. *gletsjer*, men også en række fremmedord af samme struktur og oprindelse ændres ikke. En del fordanskninger af fremmedord er *krebnet*, *resurse*, *causør*, *odør* (< *crebinet*, *ressource*, *causeur*, *odeur*), alle med hjemmel i 1892-bekendtgørelsen, og nogle få engelske låneord fordanskes til *tjekke*, *handicap*, *shampoo*, *takle* (> *checke*, *handicap*, *shampoo*, *tackle*), mens andre tilbageføres til den fremmede form med argumentet om at den fordanskede form ikke havde slået igennem: *avenue*, *cosinus*, *mexicaner*, *saxofon* (< *avenue*, *cosinus*, *mexikaner*, *saksofon*).

Karakteristisk er det at staveændringerne ikke er mange, og de er ikke udtryk for en planlagt strategi. En del af dem er forankret i sprogbrugen idet de nye staveformer længe havde været brugt, fx *penalhus*, *lodden* eller de foreskrevne gamle stavemåder ikke blev fulgt, fx stavedes *mayonnaise* ofte forkert, fx med kun et *-n*.

Argumentationen for ændringerne var at det var former "som sprogbrugerne for længst [havde] taget forskud på" (Hansen og Galberg Jacobsen 1986: 15), og man kaldte det "afkriminalisering af staveformer der er udbredte hos gode og sikre sprogbrugere" (ibid: 14). Et bonmot i argumentationen for indførelsen af dobbeltformer var at det "ville være urimeligt at gøre mange gode staver til dårlige staver fra den ene dag til den anden" (ibid: 17), og vi genfinder Aage Hansens argument om at lade staveformerne gå til folkeafstemning, jf. afsnit 6.3.

Inden for bøjningen af ordene forsøgte man at bringe mere system i ordtyper endende på *-er*, *-el* og *-en*, fx *ager*, *ageren*, *agre*; *cykel*, *cyk(e)len*, *cykler*; *køkken*,

køk(ke)net, køk(ke)ner. Konsekvent bliver det ikke, men nogle ændringer til større systematik opnås dog. Ændringerne bygger i høj grad på lydlig forhold. Også mht. substantiver der ender på enkelt konsonant, og hvis sidste stavelse har bitryk, blev det forsøgt at give en mere systematisk regel om konsonantfordobling. Det gælder ord som *møtrik, bryllup, punktum, globus, leksikon*. I Retskrivningsordbogen 1955 var forholdene kaotiske, i denne udgave bringes lidt orden: konsonanterne *p, t, k* samt *g* skrives altid dobbelt i bøjningsformerne, *brylluppet, idrætten, møtrikken, og hotdoggen*. Konsonanterne *m* og *s* skrives valgfrit enkelt eller dobbelt: *publikum(m)et, slalom(m)en, kokos(s)en, pyjamas(s)en*. Resten skrives med enkeltkonsonant, fx *festivalen, leksikoner, marmoret*.

Bøjning af engelske substantiver bringer flere pluralis *-s*'er frem, men dog ikke helt så mange som i sprogbogen.

Derimod skete der et stort nyoptag af ord som manglede i den forrige udgave. Omkring 23.000 nye ord blev medtaget i retskrivningsordbogen som følge af et bredere ordudvalg med hjemlige og udenlandske stednavne, forkortelser, flere eksempler på sammensætninger og så selvfølgelig nye ord (Riber Petersen 1986: 20–22). Mange af de nye ord er importord fra især engelsk, fx *beagle, display, management, western*, stavet som i engelsk.

6.7. Majonæsekrigen

I sommeren 1985 hvor arbejdet med retskrivningsordbogen var omtrent afsluttet, blev Dansk Sprognævnets formand, Erik Hansen, interviewet om ordbogen og de ændringer i stavningen man kunne forvente. Formanden gav eksempler på ændrede staveformer, specielt staveformer af fremmedord, fx *creme > krem, mayonnaise > majonæse, remoulade > remulade, roastbeef > rostbøf*. Det vakte stor opsigt i medierne, det blev anset for en retskrivningsreform i retning af en lydstavning på linje med norsk stavemåde, og det var ikke velset. De folkelige argumenter i majonæsekrigen var først og fremmest at der indførtes valgfrie former ved siden af de traditionelle former og at de nye former bedre var i overensstemmelse med udtalen således, at

*Kommentar i Horsens Dagblad
26.9.1985 til forslaget om ny
skrivemåde af mayonnaise.*

Dansk Sprognævnets formand Erik Hansen holder staveorden majonæse trods hårde angreb fra bl.a. undervisningsminister Bente Haarder.

man legaliserede almindelige stavfejl. Ydermere kædede offentligheden ændringer af denne type sammen med en almindelig forfladigelse af sproget og en imødekommelse over for dårlige stavere. At mange af de foreslåede former kunne dokumenteres at ligge inden for den retskrivningsbekendtgørelse og de traditioner som Sprognævnet arbejdede under, gjorde ikke noget i sagen. Kulturministeren og undervisningsministeret tilsluttede sig kritikken af de bebudede ændringer, og ved et møde mellem Sprognævnet og ministrene blev det pålagt nævnet at gennemgå ændringerne på ny og indskrænke dem. Det ramte fx de påtænkte fordanskninger af ord af typen *gymnasium* > *gymnasie*, *amfibium* > *amfibie*, *mysterium* > *mysterie*, men også enkeltord.

6.8. Retsskrivningsordbogen 1996

Den næste retsskrivningsordbog fra Dansk Sprognævn blev en ajourføring af 1986-udgaven med tilføjelse af en række nye ord som var dukket op i tiåret der var gået. Grundsynspunktet for det lille antal ændringer i stavemåder af importord var det samme som for 1986-udgaven, nemlig en afkriminalisering af den slags stavfejl som begås af gode og sikre sprogbrugere.

6.9. Lov om dansk retsskrivning

Den danske standard som den er expliciteret i Retsskrivningsordbogen, har ud over den autoriserede skolebrug fået en almen udbredelse i befolkningen som en frivilligt accepteret norm. I 1997 vedtog Folketinget en lov om retsskrivningen (Lov nr. 332 af 14. maj 1997).

Den danske retsskrivning havde indtil 1997 hvilet på bekendtgørelsen af 1892 (se afsnit 5.4) og på den bekendtgørelse af 1948 hvor de små bogstaver i substantiverne og å'et blev indført (se afsnit 6.1). Loven siger at det er Dansk Sprognævn der fastlægger retsskrivningen, og som offentliggør den ved at udgive en retsskrivningsordbog. Sprognævnet kan selv foretage mindre ændringer, fx *bruse* > *bruser*, *kafeteria* > *cafeteria*, *checke* > *tjekke*, *nathimmel* > *nattehimmel*, men kan ikke uden videre foretage principielle ændringer, dvs. ændringer i selve retsskrivningens system. Principielle ændringer ville fx være generel afskaffelse af de stumme h'er og d'er eller fordansking af fremmedords stavning eller ændring af endelsen *tion/sion* til *sjon* eller endelsen *-ium* til *-ie* (i fx *gymnasium* og *planetarium*). Forslag til principielle ændringer skal forelægges kulturministeren, som igen orienterer undervisningsministeren. Til loven er knyttet en bekendtgørelse (nr. 707 af 4.9.1997) som nærmere forklarer principperne for den danske retsskrivning, nemlig traditionsprincippet, som indebærer at der som hovedregel ikke laves om på retsskrivningen, og sprogbrugsprincippet, som indebærer at traditionsprincippet kan brydes hvis dette princip overtrædes af et stort flertal af "gode og sikre sprogbrugere", som det hedder i bekendtgørelsen. Loven siger at retsskrivningen skal følges af "alle dele af den offentlige forvaltning, af Folketinget

og myndigheder med tilknytning til Folketinget samt af domstolene”. Det samme gælder “den kommunale og amtskommunale forvaltning” og naturligvis også skolerne og andre offentlige undervisningsinstitutioner. Med disse love og bekendtgørelser synes det ikke at være muligt for Sprøgnævnet at foretage systematiske ændringer af fx pædagogiske årsager, men kun småændringer.

7. Retskrivningsordbogen 2001

På visse punkter sker der med Retskrivningsordbogen 2001 dog et brud med princippet om *usus* som den vigtigste parameter i behandlingen af fremmed ordstof. Ligeledes brydes det af Aage Hansen fremførte princip (se afsnit 6.3) om at indføre nye staveformer som sideformer til de traditionelle staveformer og sende staveformerne til “folkeafstemning”. Det er et erklæret mål ved denne revision af Retskrivningsordbogen at der skal ske en reduktion af antallet af dobbeltformerne, som var blevet en stadig større anstødssten for lægfolk.

7.1. Ændrede ordformer

Kun få af de ændrede ordformer (former som både staves og udtales (eller kan udtales) forskelligt) på ændringslisten er nye ordformer. Med *nye* menes ‘nye i Retskrivningsordbogen’: Der er her tale om ordformer som længe har eksisteret i sprogbrugen ved siden af de officielle former. De nye ordformer er i de fleste tilfælde indført ved siden af de gamle former, fx *adhærens* > *adhærence* el. *adhærens*; *podium* > *podie* el. *podium*; *scenario* > *scenarie* el. *scenario*; *tarok* > *tarok* el. *tarot*. I enkelte tilfælde er nye ordformer indført i stedet for de gamle former, fx *android* (sb.) > *androide*; *banansplit* > *bananasp*.

Flertallet af ordformsændringerne skyldes imidlertid dobbeltformsstrygninger. En række forældede og/eller sjældne ordformer er således gledet ud af Retskrivningsordbogen, fx *bruse* el. *bruser* > *bruser*; *gensing* el. *ginseng* > *ginseng*; *paradigma* el. *paradigme* > *paradigme*; *pønse* el. *pønse* > *pønse*.

7.2. Ændrede staveformer

Blandt de ændrede staveformer finder man et lille antal nye dobbeltformer, men i øvrigt er det som nævnt dobbeltformsstrygningerne der præger ændringslisten. Blandt de afskaffede dobbeltformer finder man en række fordanskede former som ikke er slået igennem, fx *café* el. *café* el. *kafé* el. *kafé* > *café* el. *café*; *cognac* el. *konjak* > *cognac*; *creme* el. *krem* > *creme*; *shampo* el. *shampoo* > *shampoo*; *vermouth* el. *vermut* > *vermouth*. Der er dog også ændringer som går den modsatte vej, fx *check* el. *tjek* (kontrol) > *tjek*; *checke* el. *tjekke* > *tjekke*.

I det følgende anføres en række staveformsændringer som har været genstand for en særlig indgående drøftelse i Sprognævnet, og som derfor fortjener en mere detaljeret redegørelse. Kendetegnende for hovedparten af disse ændringer er at de er indført på baggrund af systematiske overvejelser. I nogle tilfælde har hensynet til de almindelige retskrivningsprincipper således vejet tungere end hensynet til de pågældende staveformers øjeblikkelige udbredelse.

a. Fra linie el. linje til linje mfl.

Siden Retskrivningsordbogen af 1955 har hovedreglen for fordelingen af *i* og *j* i tryksvag stavelse efter konsonant (især *d*, *l* og *n*) været som følger: Hvor vokalen i den foregående stavelse er kort, skrives *j*, fx *midje*, *vilje*, *pinje*. Hvor vokalen er lang, skrives *i*, fx *klenodie*, *kemikalie*, *begonie*. En lang række ord som i dag skrives med *j*, havde dobbeltformer med *i* i *Dansk Retskrivningsordbog*, der udkom fra 1923 til 1946: *Smedie* eller *Smedje*, *Lillie* eller *Lilje*, *Brynje* eller *Brynje* o.m.a.

I overensstemmelse med den praksis som har været fulgt siden 1955, er *linje* og *kastanje* med *j* gjort til eneformer, svarende til de gængse udtaler med kort vokal: [ˈlinjə], [ˈsɔdɔnjə]. Og efter samme praksis er *konkyllie* med *i* gjort til eneform, svarende til den gængse udtale med lang vokal (stød): [ˈkyˈljə].

Indførelsen af *linje* som eneform er uden tvivl den vigtigste af de 3 ovennævnte ændringer. Ordet *linje* indgår i en lang række sammensætninger; alene i Retskrivningsordbogen er der næsten 40 sammensætninger med *linje* som første- eller sidsteled: *linjefag*, *linjevogter*, *brudlinje*, *sidelinje* osv. Ord som er afledt af *linje*, er af hensyn til ordidentiteten ændret på tilsvarende vis, fx *liniere* eller *linjere* > *linjere*. Ændringen har dermed konsekvenser for næsten 50 opslagsord i Retskrivningsordbogen.

Det siger sig selv at en ændring af denne karakter kræver at den nye eneform har støtte i sprogbrugen. Og formen *linje* er da også stærkt på vej frem. Ifølge Dansk Frekvensordbog (1992), som er baseret på udvalgte tekster fra danske romaner, ugeblade og aviser fra perioden 1987–1990, er ordet skrevet med *i* (altså *linie*) i ca. 65 % af forekomsterne (i alt 73) i avisteksterne. At billedet nu er ved at vende, kan man forvise sig om ved at søge i danske avisers elektroniske tekstarkiver på internettet. Enkelte aviser har ganske vist stadig en vis forkærlighed for formen med *i*. I *Nordjyske Stiftstidende* er ordet således skrevet med *i* i ca. 60 % af de artikler hvori ordet forekommer (i alt 79). I nogle aviser er fordelingen af de to staveformer stort set fifty-fifty. Det gælder bl.a. *Jyllands-Posten* og *Berlingske Tidende/Weekendavisen* (Berlingske Avisdata 2000). I mange aviser står formen med *j* imidlertid stærkt. I *Fyens Stiftstidende* og *Information* er ordet skrevet med *j* i ca. 65 % af artiklerne (i alt hhv. 84 og 2904). I *Kristeligt Dagblad* bruges *j*-formen i ca. 85 % af artiklerne (i alt 91) og i *Jydske Vestkysten* i ca. 90 % af artiklerne (i alt 35). Søgningerne i avisernes elektroniske arkiver er foretaget 28.9.–1.10.2001. De store udsving i antallet af artikler skyldes at man i nogle arkiver kan søge flere år tilbage, mens man i andre kun kan søge 14 dage tilbage.

b. Fra vanilje el. vanille til vaniljē'

Forbindelser af vokal + [ljø] skrives som hovedregel lydret i almindelig udbredte låneord fra fransk, fx *detalje, emalje, medalje, patrulje, føljeton*. Også i disse tilfælde er de fordanskede staveformer først for alvor gennemført i Retskrivningsordbogen fra 1955. Dansk Retskrivningsordbog (1946) havde følgende staveformer: *Detail, Emaille, Medaille* eller *Medalje, Patrouille* eller *Patrulje, Feuilletton*.

Ord som både har en udtale med [lj] og en tilnærmet fransk udtale med [j], skrives dog som på fransk, fx *cedille*: [se'diljə] eller [se'di:j], *reveille*: [ræ'væljə] eller [ræ'væ:j]. Det samme gælder ord som kun har den fransknære udtale med [j], fx *ratatouille* [rɑ'tɑ'tu:j].

Med afskaffelsen af *vanille* til fordel for *vanilje* er der rettet op på en ejendommelig undtagelse i behandlingen af franske lån af den pågældende type.

c. Fra schuft el. sjuft til sjuft mfl.

I ord med valgfrihed mellem *ch* og *sj* eller *sch* og *sj* er staveformen med *sj* gjort obligatorisk. Det drejer sig om følgende 5 ord: *bolsje, gesjæft, gletsjer, rutsje* og *sjuft* (+ afledninger og sammensætninger: *gesjæftig, rutsjebane* osv.).

Lyden [ʃ] har et usædvanlig stort antal modsvarigheder i skriften. I dansk retskrivning gengives [ʃ] *sj* i hjemlige ord, fx *sjælden*, og i en håndfuld ældre låneord, fx *sjofel* (tysk *schofel*), *sjippe* (engelsk *skip*). Ud over af *sj* modsvares [ʃ] af mindst 12 bogstaver/bogstavkombinationer, hvoraf dog kun 3 (*ch, sch* og *sh*) kan forekomme i alle positioner (forrest, inde og sidst i et ord) med denne lydvardi:

<i>c</i>	<i>cello</i>
<i>ch</i>	<i>chatol, niche, march</i>
<i>che</i>	<i>quiche</i>
<i>ci</i>	<i>pistacie</i>
<i>g</i>	<i>geni, loge</i>
<i>ge</i>	<i>georgette, rouge</i>
<i>j</i>	<i>journalist, sujet</i>
<i>sc</i>	<i>sirocco, crescendo</i>
<i>sch</i>	<i>schæfer, drosche, gullasch</i>
<i>sh</i>	<i>shorts, pusher, smash</i>
<i>si</i>	<i>sioux, asie</i>
<i>ti</i>	<i>aktie</i>

Antallet bliver endnu større hvis man tager hensyn til eksisterende, men ikke alment accepterede udtaler som fx [ʃo'sja'l] (*social*), [ˈbɔʃ] (*boccia*) og [ˈdu:ʃ] (*douce*).

Som det fremgår af eksemplerne, er forholdet mellem udtale og skrift på dette punkt uhyre broget. I norsk retskrivning er man gået meget vidt for at rette op på

dette forhold; *sj* er her indført som gengivelse af [ʃ] i en mængde gængse låneord: *aksje, gulasj, losje, pensjon, sjalu, sjokolade* o.m.a. En forenkling af tilsvarende omfang lader sig næppe gennemføre i dansk. De indførte ændringer vedrører da som nævnt også kun de 5 ord som havde valgfrihed mellem *ch* eller *sch* og *sj*.

Afskaffelsen af *schuft* til fordel for *sjuft* vil formentlig gå nærmest ubemærket hen, idet langt de fleste i dag skriver dette ord med *sj*.

I den anden ende af skalaen finder vi ordet *gletsjer*. Her står formen med *sch* unægtelig langt stærkere end *sj*-formen. Der findes imidlertid en tredje staveform, "gletcher", som dog aldrig har fundet vej til retskrivningsordbøgerne, idet den hverken stemmer med den form ordet har i det långivende sprog, tysk, eller med den form det burde have (og nu har fået) i dansk. Formen med *ch* er ikke desto mindre meget udbredt. I Informations elektroniske arkiv er denne staveform således brugt i over halvdelen af de artikler hvori ordet forekommer (i alt 36).

Fordelingen af *ch* : *sch* volder i det hele taget problemer for mange i øvrigt gode og sikre skriftsprogsbrugere. Usikkerheden er størst i de tilfælde hvor *ch* eller *sch* står inde i ordet: "chæfer" er ikke så oplagt en fejl som "gletcher" – eller som "bolsche" og "rutche", der også er forholdsvis almindelige stavefejl. Der er kun én vej ud af denne uorden, nemlig at foreskrive staveformer med *sj* i de ord hvor denne stavemåde er almindelig udbredt, og i de ord hvor usikkerheden med hensyn til fordelingen af *ch* : *sch* er størst.

7.3. Bøjning og ordudvalg i Retskrivningsordbogen 2001

Bøjning af fremmedord af typen *møtrik, bryllup, album, globus* og *leksikon* blev allerede i retskrivningsordbogsudgaven fra 1986 udsat for ændringer således at det var muligt at give regler for bøjningen (seafsnit 6.6.): konsonanterne *p, t, k* samt hårdt *g* skrives altid dobbelt i bøjningsformerne, fx *brylluppet, idrætten, møtrikken* og *hotdoggen*. Konsonanterne *m* og *s* skrives valgfrit enkelt eller dobbelt: *publikum(m)et, slalom(m)en, kokos(s)en, pyjamas(s)en*. Resten skrives med enkeltkonsonant, fx *festivalen, leksikoner, marmoret*. Valgfriheden mht. *m* og *s* bliver ophævet i 2001-udgaven, og det bliver nu obligatorisk at skrive dobbeltkonsonant: *publikummet, slalommen, kokossen* og *pyjamassen*.

Ordudvalget forøges atter, og stadig nye importord finder vej til Retskrivningsordbogen, fx *balsamico, chatte, ecstasy, valentinsdag, webmaster*. Der er ikke tegn på at Retskrivningsordbogen i sit ordudvalg søger en puristisk linje ved at indskrænke antallet af importord.

Note

- 1 Margrethe Heidemann Andersen: *Optakt til skandinavismen og Dansk Sprognævn og afløsningsord i sprognævnsamarbejdet*; Pia Jarvad: *Det nordiske retskrivningsmøde i Stockholm 1869, Retskrivningen i Dansk Sprognævns regi*; Erik Hansen: *Dansk purisme*; et afsnit som i væsentlige dele bygger på kapitlet "Purismen" i Hansen og Lund (1994); Jørgen Schack: *Retskrivningsordbogen 2001*.

Referencer

- Arbejdspapirer til Dansk Sprognævnets møder.
 Bekendtgørelse om retskrivningen af 8.2.1955.
 Bekendtgørelse nr. 707 om Dansk Sprognævnets virksomhed og sammensætning af 4.9.1997.
 Bekendtgørelse om ændringer i retskrivningen af 22.3.1948.
 Bekjendtgørelse fra Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet om Retskrivningen af 7.6.1889.
 Bekjendtgørelse fra Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet om Retskrivningen af 27.2.1892.
 Bergenholz, Henning. 1992. *Dansk Frekvensordbog*. København: G.E.C.Gads Forlag.
 Brunstad, Endre. 2001. *Det reine språket. Om purisme i dansk, svensk, færøysk og norsk*. Bergen: Nordisk institutt.
 Clausen, Sven. 1944–48. *Språkfronten*. Tidsskrift.
 Clausen, Sven. 1939–47. *Nordisk målstræv*. Årbog.
 Dahl, Hans. 1875. *Dansk hjælpeordbog til fredning af det hjemlige og uddrivelse af det unyttige fremmede i vort modersmål*. København.
 Dahl, B. T. & H. Hammer. 1907–14. *Dansk Ordbog for Folket I–II*.
 Dansk Sprognævn: *Årsberetning* 1963/64.
 Galberg Jacobsen, Henrik. 1973. *Sprogøgt i Danmark i 1930'erne og 1940'erne*. (Dansk Sprognævnets skrifter 6.) København: Gyldendal.
 Galberg Jacobsen, Henrik. 1988. Retskrivningen. Fra Dejg til paj. I: Erik Hansen & Jørn Lund (red.), *Sproget her og nu*, s. 53–79. (Dansk Sprognævnets skrifter 14). København: Gyldendal.
 Galberg Jacobsen, Henrik. 1997. Ordrede forhold. Om retskrivningsloven og sprognævnetsloven. I: *Nyt fra Sprognævnet* 1997/3, s. 1–5.
 Galberg Jacobsen, Henrik. 1998. 1948-reformen - før og efter. I: Erik Hansen & Jørn Lund 1998, s. 9–45.
 Glahder, Jørgen. 1923. *Dansk Retskrivningsordbog*. Udgivet af Undervisningsministeriets Retskrivningsudvalg. (1. udgave 1923, sidste 1946). København.
 Grundtvig, N. F. S. 1839. *Om Nordens videnskabelige Forening*. København.
 Grundtvig, Svend. 1870. *Dansk retskrivnings-ordbog, stemmende med de på det nordiske retskrivningsmøde i Stockholm 1869 vedtagne regler*. København.
 Grundtvig, Svend. 1872. *Dansk Haandordbog. Med den af Kultusministeriet anbefalede Retskrivning*. København.
 Hansen, Erik. 1986. Nye ordformer, og staveformer. I: *Nyt fra Sprognævnet* 1986/3, s. 8–12.
 Hansen, Erik. 2001. Lovens bogstav. I: *Nyt fra Sprognævnet* 2001/4, s. 1–2
 Hansen, Erik & Henrik Galberg Jacobsen. 1986. *Om den nye Retskrivningsordbog*. (Dansk Sprognævnets skrifter 12). København: Gyldendal.
 Hansen, Erik & Jørn Lund (red.). 1988. *Sproget her og nu*. (Dansk Sprognævnets skrifter 14). København: Gyldendal.

- Hansen, Erik & Jørn Lund. 1994. *Kulturens Gesandter. Fremmedordene i dansk*. København: Munksgaard.
- Hansen, Erik & Jørn Lund (red.). 1998. *Det er korrekt. Dansk retskrivning 1948–1998*. (Dansk Sprognævns skrifter 27). København: Hans Reitzels Forlag.
- Hansen, Aage. 1969. *Om moderne dansk retskrivning*. København: G.E.C.Gads Forlag.
- Hjortø, Knud. 1933. *Afløsningsordbog*. København: Chr. Eriksens Forlag.
- Jarvad, Pia. 1999. *Nye ord. Ordbog over nye ord i dansk 1955–1998*. København: Gyldendal.
- Jarvad, Pia. 2003. Opkomling, stenalder, nörd og regneark – om danske afløsningsord i nyordsdannelsen og deres gennemslagskraft. I: Helge Sandøy (red.), *Med bil i Norden i 100 år. Ordlagning og tilpassing av utalandske ord*, s. 25–32. Oslo: Novus.
- Karker, Allan. 1977. Nordisk retskrivning – den ideale fordring. I: *Sprog i Norden 1976* og trykt som selvstændig publikation. København: Gyldendal.
- Karker, Allan. 1980. Stavning og bøjning af fremmedord i dansk. I: *Sprog i Norden 1980*, s. 7–26.
- Kofod, Lucianus. 1866. *Om Nordens sproglige enhed*. Stockholm.
- Kristensen, Marius. 1904. H. C. Ørsted og det danske sprog. I: *Danske Studier 1904*, s. 49–64.
- Lov nr. 332 om dansk retskrivning af 14.5.1997.
- Lov nr. 320 om Dansk Sprognævn af 17.5.1997.
- Lyngby, K. J. 1870. *Det nordiske retskrivningsmøde i Stockholm den 25de–30te juli 1869*. København.
- Madvig, J. N. 1855. *Nogle Bemærkninger om Behandlingen af den danske Retskrivning, nærmest i de lærde Skoler, henstillede til Lærernes Overveielse af Underviisningsinspekteuren*. København.
- Molbech, Christian 1813. *Dansk Haand-Ordbog til Retskrivnings og Sprogriktigheds Fremme med Grundtræk af den danske Retskrivningslære*. København.
- Molbech, Christian. 1833. *Dansk Ordbog I–II*. (2. udg. 1859). København.
- Nielsen, Niels Åge. 1981. *Sprogrenseren H. C. Ørsted. Nordisk Institut*. Århus: Aarhus Universitet. 1981.
- Nordiske Sprogproblemer 1955. 1956. Nordiske Sprogproblemer 1956. 1957. Nordiske Sprogproblemer 1957 og 1958. 1959. Nordiske Sprogproblemer 1959 og 60. 1961. Nordiske Sprogproblemer 1961 og 1962. 1963. Nordiske Sprogproblemer 1963–1965. 1965. Nordiske Sprogproblemer 1966 og 1967. 1968.* Udgivet af Dansk Sprognævn.
- Nudansk Ordbog*. Red. af Lis Jacobsen m.fl., fra 3. udgave af Erik Oxenvad. Udg. af Politikens forlag. 1. udgave 1953, 15. udgave 1992. Efterfulgt af Politikens Store Nye Nudansk Ordbog 1. udgave 1996, red. af Christian Becker-Christensen m.fl. ; med varierende titler, seneste udgave 2001.
- Ny ord i dansk 1970–1971*. 1978. Udgivet af Dansk Sprognævn, redigeret af Arne Hamburger. København: Gyldendal.

- Ny ord i dansk 1968–1969*. 1972. Udgivet af Dansk Sprognævn, redigeret af Arne Hamburger. København: Gyldendal.
- Petersen, N. M. 1844–45. Den nordiske oldtids betydning for nutiden. I: *Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie*, 1844–45. (Samlede Afhandlinger. Bind 3. 1872. S. 91–246).
- Petersen, N. M. 1826. *Undersøgelse om hvorvidt den danske Retskrivning bör forbedres*. Odense.
- Rask, Rasmus. 1826. *Forsøg til en videnskabelig dansk Retskrivningslære med Hensyn til Stamsproget og Nabosproget*.
- Referat af Arbejdsudvalgsmøder i Dansk Sprognævn.
- Retskrivningsordbogen*. 1955. Udgivet af Dansk Sprognævn. Redigeret af Jørgen Glahder, med retskrivningsvejledning af Erik Oxenvad.
- Retskrivningsordbogen*. 1986. 1. udgave, redigeret og udgivet af Dansk Sprognævn. København.
- Retskrivningsordbogen*. 1996. 2. udgave, redigeret og udgivet af Dansk Sprognævn. København.
- Retskrivningsordbogen*. 2001. 3. udgave, redigeret og udgivet af Dansk Sprognævn. København.
- Riber Petersen, Pia. 1984. *Nye ord i dansk 1955–1975*. (Dansk Sprognævns skrifter 11.) København: Gyldendal.
- Riber Petersen, Pia. 1986. Om ordudvalget i den nye Retskrivningsordbog. I: *Nyt fra Sprognævnet* 1986/3, s. 20–22.
- Sandøy, Helge. 2000. *Lånte fjører eller bunad? Om importord i norsk*. Oslo: Cappelen.
- Sandøy, Helge (red.). 2003. *Med bil i Norden i 100 år. Ordlagning og tilpassing av utalandske ord*. Oslo: Novus.
- Schack, Jørgen. 2001. Ændringer i opslagsords staveform eller ordform. I: *Nyt fra Sprognævnet* 2001/4.
- Selmer, H. P. 1860–61. *Om de i det danske sprog forekommende fremmede ord, samt tyskagtigheder, andre ufuldkommenheder, og sprog- og retskrivningsfejl I–II*. København.
- Skautrup, Peter: *Det danske sprogs historie*. Bind 1: 1944, bind 2: 1947, bind 3: 1953 og bind 4: 1968. København: Gyldendal.
- Spang-Hanssen, H. 1970. Den retskrivningsmæssige udvikling i Danmark siden det nordiske retskrivningsmøde i Stockholm 1869. I: *Sprog i Norden* 1970, s. 37–48
- Saaby, Viggo. 1891. *Dansk Retskrivningsordbog*. (Fra 4. udgave 1904 med titlen *Saabys Retskrivningsordbog* ved P. K. Thorsen.) København.
- Vort nordiske modersmål*. Tidsskrift 1942–51.
- Ørsted, H.C. 1814. *Tentamen nomenclaturæ chemicæ omnibus linguis Scandinavico-Germanicis communis*. (Parafaseret og oversat af Marius Kristensen i Danske Studier 1904, s. 56 ff. og i Niels Åge Nielsen 1981.) København.